

röda rummet.

Nödläge

Extinction Rebellion > Latinamerika > Reformisterna > Arbetarlitteratur > m.m.

Nödläge # 184-185

Kära läsare

Sista sidan av detta nummer (184-185 sedan 1969) ser lite annorlunda ut än vad som är brukligt. Vi vill påminna om att vår tidskrift i höst fyller 50 år, och därför sammanfogat ett kolage av förstasidor från tidigare nummer. Undertecknad har själv varit med på halva resan och vid ett tillbakablickande är det självklart många texter och episoder som passerar revy. Formmässigt kom den stora förändringen 1997 då vi bytte namn från *Fjärde Internationalen* till *Röda rummet* och förvandlade oss – från en självständig utgivning – till att bli bilaga i *Internationalen*. Och innehållsmässigt är det främst tre följetonger av text som jag drar mig till minnes: debatten plan kontra marknad som löpte under flera år under början av 2000-talet, den mängd av klimatartiklar som vi publicerat ända sedan 2003 och att vi – med Rolf Bergkvist vid pennan – likt en röd tråd följt den utveckling i Venezuela som kom att gå under epitetet ”socialism för det 21:a århundradet”. Men nog om det, nu några ord om vad detta nummer innehåller.

I år har stora delar av vår värld varit skådeplats för folkliga uppror, inte minst utvecklingen i Latinamerika kuggar in i det mönstret. Rolf Bergkvist gör

ett antal nedslag i en turbulent region – *Latinamerika i upprorens tid*.

Med utgångspunkt i kritiken av EU och dess administrativa apparat resonerar Vanja Carlsson kring byråkratisk styrning och det mest tydliga alternativet i form av nätverksstyrning – *Från Brysselbyråkrati till näringslivsnätverk*.

I kölvattnet av socialdemokratis bottennotering i valet 2018 lanserade vänsterkrafter i början av detta år partiföreningen Reformisterna. Men vilka möjligheter har Reformisterna att ändra socialdemokratis kurs. Kjell Östberg dissekerar den nya partiföreningen – *Vad vilja Reformisterna?*

Historikern Timothy Snyder kom med de två böckerna ”Den blodiga jorden” och ”Den svarta jorden”, som tar sina utgångspunkter i nazismen och stalinismens förtryck, att nå många läsare. I sin senaste bok, ”Vägen till ofrihet” är det vår tids högerpopulism som är i fokus. Jakob Sandberg har läst den – *Konspirationsliberalism*.

Dansken Martin Andersen-Nexö kom att starkt påverka svenska proletärförfattare som Eyvind Johnson och Moa Martinsson. Men vem var denne Nexö?

Per-Olof Mattsson, som 2017 kom ut med en biografi över Nexö, tecknar ett porträtt – *Den nordiska arbetarlitteraturens pionjär*.

I vår serie om nutida marxistiska tänkare har nu turen kommit till Ellen Meiksins Wood. Carl Wilén ger oss en inblick i hennes tankevärld – *Demokrati eller kapitalism: En introduktion till Ellen Meiksins Woods tänkande*.

Vi kan i detta nummer publicera ett utdrag från Andreas Malms kommande pamflett: ”How to blow up a pipeline: Learning to fight in a world on fire”, som ges ut av förlaget Verso under våren 2020. *Strategiskt nytänkande i klimatkampen – Kollektiv klimatkamp på en ny nivå*.

I de senaste årens klimatkamper är det flera nya organisationer som sett dagens ljus, varav Extinction Rebellion är en. Jacob Oscarsson, själv aktiv, tecknar en bild av vad organisationen har för mål och strategi – *Vad vill Extinction Rebellion?*

**Anders Karlsson
för röda rummets redaktion**

- >3
Vad vill Extinction Rebellion?
- >5
Latinamerika i upprorens tid
- >8
Vad vilja Reformisterna?
- >12
Från Brysselbyråkrati till...
- >14
Konspiratorisk liberalism
- >16
Kollektiv klimatkamp på en ny nivå?
- >18
Demokrati eller kapitalism?
- >23
Kapitalismens uppkomst
- >25
Arbetarlitteraturens besiktningsman

röda rummet.

Röda Rummet är Socialistiska Partiets kvartalstidskrift (tidskriften hette 1969–1996 *fjärde internationalen*).

Utkommer med fyra nummer per år. Nummer 74-75 sedan starten 1997 (nummer 184-185 sedan 1969).

För innehållet i artiklarna ansvarar respektive författare.

Redaktionen: Peter Jervelycke Belfrage, Åsa Hjalms, Evelina Johansson Wilén, Martin Kehlmeier, Patrik Vulkan, Carl Wilén, Daniel Brandell, Martin Fahlgren, Johannes Jensen, Anders Karlsson, Johanna Lagerberg, Ingemar Sandström, Jakob Sandberg och Christina Schmidt.
Ansvarig utgivare: Anders Karlsson
Grafisk form: Ulf Östman
Omslagsbild: Ulf Östman

Post till redaktionen: Box 7043, 402 31 Göteborg
E-post: rodarummet@hotmail.com
Prenumeration: 80 kronor för fyra nummer
Plusgiro: röda rummet 13 04 07-0
Hemsida: www.rodarummet.org
Tryck: V-Tab, 2019
ISSN: 1403-3844

Vad vill Extinction Rebellion?

I de under senare tid allt talrikare klimatmobiliseringarna har bland annat *Extinction Rebellion* märkt ut sig. Men vad vill Extinction Rebellion? Vad är det för organisation? Jacob Oscarsson, själv aktiv i den, ger oss en inblick.

Ar 1950 lanserade den amerikansk-italienska fysikern Enrico Fermi gåtan som går ut på att givet universums storlek borde det finnas enorma mängder teknologiska civilisationer. Trots det kan vi in till denna dag inte se en enda av dem. Frågan har inte blivit mindre aktuell i ljuset av de senaste decenniernas talrika fynd av planeter utanför vårt eget solsystem. Många svarsförslag på gåtan har lagts fram men ett sticker ut: Det stora filtret. Denna deprimerande tanke antar att det inte är fysiskt möjligt att intelligenta varelser kan skapa sig själva ett högteknologiskt samhälle utan att orsaka sin egen utplåning. I mina mörkare stunder tänker jag mig att denna dödsdom är kapitalismen och att symptomet som kommer döda oss är klimatkrisen.

Om kapitalismen hade tagit faran på allvar för omkring 30 år sedan hade den kunnat överleva, men det är inte så kapitalism fungerar. Den har inget långsiktigt perspektiv, den är inte ett medvetet fenomen. Den är så att säga "omedveten" om både sin egen och vår existens. Lika lite är den medveten om att den verkar i en värld med andra lagar än sina egna – naturlagarna. Lika lite som rabies-viruset ägnar den sig åt planering. Hur lång tid det än må ta så dödar den till slut både sig själv och "värddjuret".

ARTIKELFÖRFATTARE

Jacob Oscarsson

är till yrket programmerare. Han är aktivist i Extinction Rebellion och medlem i Vänsterpartiet samt i Socialistisk Politik.

BILD. XR-blockad i Berlin 2019.

I mina ögon går det inte att bekämpa klimatkrisen inom ramarna för kapitalismen, åtminstone inte en intakt sådan. Kapitalet har dock aldrig vikit sig en millimeter ens för att rädda sig självt så vi måste utgå från att det inte gör det självt, den här gången heller. Om vi antar att kapitalet har ett "perspektiv" är det likt Lena Anderssons nyligen levererade appeller "hellre död än röd". Klimatkrisen är den perfekta stormen om vi skall utplåna oss själva som art. I detta läge träder två möjliga kritiska synsätt in:

Det defaitistiska/nihilistiska: vi skall nu acceptera att mänskligheten inte längre är räddningsbar och gå över från en kurativ (= syftar till att bota) politisk linje till en palliativ (= syftar till att lindra dödsprocessen) linje. Denna linje representeras av bland annat Roy Scranton och "Dark Mountain" -rörelsen.

Den icke-kapitulering: vi skall vara

medvetna om att vi kanske inte överlever men vi skall kämpa till sista bloddroppen. Alltså i praktisk politik fortsätta agera kurativt. Det är här den nya miljögruppen Extinction Rebellion (XR) gör sin entré.

Jag har själv valt att ägna mycket tid åt XR. Detta för all del med smärtsamma kompromisser mot bakgrund av min ganska renodlade marxistiska position. Eftersom vi tydligen har så svårt att tackla kapitalismen är vi dock så illa tvungna att försöka göra enstaka kompromisser med den. På en obeboelig planet finns ju varken kapitalism eller socialism, inte ens några fria marknader eller välfärdssamhällen – noll är alltid lika med noll.

Målsättningar

XR försöker bygga upp sig självt genom att hålla nere sina krav och mål till en minimal kombination. De kursiverade förklaringarna efter punkterna kommer från mig själv, inte XR:

Om kapitalismen hade tagit faran på allvar för omkring 30 år sedan hade den kunnat överleva, men det är inte så kapitalism fungerar.

1. Tala klarspråk -- det så kallade "klimatnödläget". Deklarera ett krisläge utan några förskönande omskrivningar om hur situationen ser ut.

2. Agera nu -- XR kräver att samhället skall ha netto-noll-utsläpp till 2025 som ett juridiskt bindande mål

3. Stärk demokratin -- XR vill införa så kallade "medborgarförsamlingar" vid sidan om det reguljära parlamentariska systemet. De skall hjälpa det redan existerande samhället med att se till att alla beslut syftar till att mänskligheten skall ha en framtid.

Planen är att om man utlyst klimatkris (första kravet) går det att påverka politiker att fatta ett beslut om att utsläppen skall vara netto-noll år X (XR kräver det extremt tuffa målet 2025). Detta måste i så fall vara ett juridiskt bindande/tvingande mål som mobiliserar samhällets verkliga muskler. I sista steget skapas så kallade medborgarförsamlingar. XR menar att det är dessa nya politiska entiteter som skall ta fram hur övergången går till konkret.

Medborgarförsamlingarna är tänkta att utses genom en demografiskt korrigerad lottning, som säkerställer att de representerar befolkningen som den faktiskt ser ut. Lottningen är till för att ledamöter skall kunna utarbeta lösningar utan att samtidigt behöva tänka på sina möjligheter att bli återvalda. På detta vis undkommer man de parlamentariska församlingarnas problem med kraven på återval och de förlamande svårigheterna att fatta "impopulära" beslut. Bara så, menar XR, kan beslutsfattandet bli långsiktigt hållbart.

Det finns några fåtal platser i världen där medborgarförsamlingar redan verkar, exempelvis Kanada, Irland och Nederländerna.

De första kraven tycks i dagsläget ha en viss utsikt att lyckas. Det är inte heller ett budskap som i sig går i hård konflikt med fossilkapitalet. Både det brittiska parlamentet och nu också EU-parlamentet har utlyst "klimatnödläge", dock förblir det oklart om detta innebär något alls i praktiken.

Krav 2 går däremot i öppen konflikt mot fossilkapitalet. Varje politiskt bildad person ser tydligt att fossilkapitalet kommer ta till tyngsta möjliga artilleri för att stoppa eventuella krav på hårda mål för utsläppsminskning. Där kommer det att komma in en ej forcerbar vägg. Tanken är att om punkt 1 redan är genomförd skulle det vara för svårt för samhället rent politiskt att inte gå vidare till punkt 2. Om punkt 2 är genomförd, enligt bisatsen som ett juridiskt bindande mål, då skulle

medborgarförsamlingarna ha mandat att faktiskt ta fram förslag för att nå utsläppsminskningarna som sedan det existerande parlamentariska systemet förväntas att genomföra.

Den springande punkten med krav 3 är att dessa medborgarförsamlingar inte kan få någon konkret effekt förrän det juridiskt bindande målet om netto-noll utsläpp redan är fattat inom det existerande systemet.

En fin tanke, men jag tvivlar ofta på realismen i den. Har verkligen de som utarbetat teorin insett vilka gigantiska resurser fossilkapitalet sätter in mot varje motståndare? Kapitalet har stått inför massor av utmanare, alla har besegrats – från de största (Sovjetunionen med flera) till de minsta (skandinaviska välfärdsstater).

Därför är det möjligt att ungdomarnas och barnens Fridays for Future trots allt är den rörelse som borde tilldelas mest aktivist-resurser, om man tänker som jag just beskrev: Kapitalet slår ihjäl alla motståndare som kommer i dess väg. Men: kommer kapitalets operatörer att tycka det är lika lätt att slå ihjäl sina egna barn?

Så långt så väl, men varför skulle församlingen göra annat än vad existerande församlingar redan gör? Där är det meningen att krav 2 skall uppnå ett juridiskt bindande kontrakt: att ta till alla tillgängliga medel för att hindra klimatkrisen.

Praktik

XR:s praktik har hittills mest handlat om att genomföra bilblockader, dramatiska manifestationer av gatuteatertyp och blockad på Riksbron i Stockholm. Vattenfall och Preem har också fått sina kontor blockerade.

XR:s aktioner använder sig av en uttänkt dramaturgi, koreografi och grafisk symbolik som kommer från Storbritannien. En form av aktion som gjorts vid några tillfällen där men aldrig i Sverige är aktioner där aktivister klistrar fast sig vid politiska mål.

Internationellt har rörelsen också gjort sig känd på grund av sina "Red Rebell Brigade". Detta är aktivister med anslående röda dräkter och ansiktsmålningar som också de genomför gatuteater-manifestationer. En liknande grupp finns inom XR i Sverige, men den har ännu inte lyckats synas i media med någon större spridning.

I teorin är metoden att XR skall "störa samhället" och "kasta grus i maskineriet". Det som faktiskt varit störningar i Sverige har hittills hållit sig till bilblockader. XR har som teori att aktivister skall ägna sig åt civil olydnad, men i Sverige har ännu så länge ingen aktivist blivit fälld för något brott.

Faktisk styrka

I skrivande stund har XR funnits i Sverige i ett år, i Storbritannien något längre än så. Där lyckades XR skapa stor turbulens i London vid två olika kampanjer, en på våren och en under hösten 2019. Kampanjen oktober 2019 ledde till stora störningar, framför allt i trafiken.

Den svenska grenen har skaffat sig en hel del uppmärksamhet trots att den är relativt ny.

XR:s största faktiska styrka är att organisationen snabbt lyckats locka till sig många aktivister. Under 2018-2019 har XR spridit sig till 54 länder. Det är naturligtvis också en styrka att man på så kort tid blivit ett globalt omdiskuterat fenomen.

Ur mitt perspektiv är också rörelsens symbol en väldigt stor styrka. Sådant kan verka banalt men det är väldigt sällan det skapas nya symboler som är så enkla och starka som XR:s timglas är. Det betyder mycket för spridningen om i stor sett vem som helst enkelt kan rita rörelsens symbol med en spritpenna.

XR är fortfarande en alldeles ny rörelse och det finns självklart alltid mycket invändningar mot en sådan. Men givet klimatkrisens allvarliga läge (Sveriges utsläpp 2019 ökar med 3.4 procent) ser jag det som min plikt som marxist att engagera mig i den reellt existerande klimatrörelse som just nu har störst kraft och aktivistiska resurser. Klimatkrisen utspelas i verkligheten, vi kommer att se dess effekter allt tydligare och samla empiriska erfarenheter. Denna process, tror jag, kommer att utveckla XR och klimatrörelsen mot ett större rättvisefokus och klassanalys. XR bör stödjas men det behövs mer människor med politisk erfarenhet inom rörelsen. <<

XR:s största faktiska styrka är att organisationen snabbt lyckats locka till sig många aktivister. Under 2018-2019 har XR spridit sig till 54 länder. Det är naturligtvis också en styrka att man på så kort tid blivit ett globalt omdiskuterat fenomen.

Latinamerika i upprorens tid

Det senaste året har i hög grad karaktäriserats av folkliga uppror över stora delar av vår värld – som i Sudan, Algeriet, Libanon, Iran och Irak, och inte minst i ett antal länder i Latinamerika. Det är protester där vi kan skönja ett antal gemensamma nämnare: hög grad av spontanism, stort missnöje mot de styrande eliternas vanstyre och korruption samt att borttagna bränslesubventioner – eller andra för det breda folkflertalet kännbara försämringar – varit den tändande gnistan. Generellt kan vi se hur den dominerande nyliberala politiken hamnat i skottgluggen. I följande text tar Rolf Bergkvist med oss på en odysseé – med nedslag i fem länder – över upprorens Latinamerika.

Sommaren 2019 blev historisk i Puerto Rico. Efter flera veckor av massiva gatudemonstrationer i juni-juli tvingades "regeringschefen", guvernören, Ricardo Rosselló, att avgå. För första gången i sin historia lyckades invånarna på den lilla ön – "associerad" med USA – att med sin egen, kollektiva handling avsätta den korrupte guvernören.

De folkliga protesterna kom inom loppet av några veckor att växa till en lavin; från några hundratal demonstranter den 10 juli till tusentals den 14 juli. Dagen efter var mellan 20 000 och 30 000 ute på gatorna. Den 7 juli handlade det om runt 400 000. Och en knapp vecka senare hade proteststormen vuxit till omkring en miljon människor som krävde guvernörens omedelbara avgång – detta i ett land med 3,5 miljon invånare. Den 24 juli avgick Rosselló.

På ett sätt kan man kanske säga att guvernören lyckades med bedriften att ena hela folket mot sig själv. I juni greps sex regeringstjänstemän misstänkta för att ha lagt beslag på över 140 miljoner kronor, som skulle ha använts till återuppbyggnad efter orkanen Maria som raserade hus och vägar 2017. Det kom samtidigt fram att FBI efterlyste den tidigare "utbildningsministern, Julia Keleher och chefen för sjukförsäkringarna, Ángela Ávila-Marrero.

Men det var inte bara de "försvunna" pengarna som fick bågaren att rinna över. Droppen var vad som i vissa tidningar fått namnet "Rickyleaks". Det

handlar om en chatt där Rosselló och elva andra personer inom samhällets ekonomiska och politiska toppskikt öppet uttrycker sitt (klass-)förakt och hånar kvinnor, homosexuella, fattiga och offren för orkanen Maria. Politiska motståndare önskar de livet ur. När de 889 chattsidorna började publiceras växte snabbt gatuprotesterna dag för dag. Också kända artister – Ricky Martin med flera – anslöt sig.

Folket skrev historia med sina gemensamma, massiva protester. På ett sätt var dessa – som det ofta är – spontana massaktioner, men där fanns även en mängd organisationer (kvinnosamordningar, fackföreningar,

lokala kvartersråd), som fungerade likt motorer och initiativtagare utan att på något sätt monopolisera den segerrika kampen.

Haiti

Den 25 september i år, efter tio dagar av våldsamma sammandrabbningar, höll president Jovenel Moïse ett kort TV-framträdande med maning till "nationell enighet". Det kan ifrågasättas hur seriöst det framträdandet var. Det hölls klockan två på natten då de flesta av landets invånare sover. Elen var dessutom avstängd vid den tiden på dygnet i flera städer och på landsbygden. Men det största problemet för trovärdigheten var att de som anklagas för att stå bakom det brutalaste våldet var medlemmar i presidentens eget parti. Bara två dagar före den nattliga maningen till "enighet" sköt senatören Jean-Marie Ralph Fethière skarpt i området utanför parlamentsbyggnaden och skottskadade två personer, den ena fotograf för nyhetsbyrån AP. Det finns även misstankar att personer med nära kontakter till de politiska makthavarna låg bakom en blodig massaker 10 november förra året då 73 personer mördades.

Den allt djupare krisen har emellertid en längre historia. Den började redan i juli 2018 då regeringen annonserade att subventionerna på

ARTIKELFÖRFATTARE

Rolf Bergkvist

är Latinamerikakännare och flitig medarbetare i Röda rummet. Han är medlem i Socialistisk Politik.

bensin och diesel skulle avskaffas. Bakom beslutet fanns ett krav från Internationella valutafonden, IMF. För att få ett lån på nästan 100 miljoner dollar krävde fonden slut på subventionerna. Det medförde prishöjningar på nästan 50 procent. Och detta i Latinamerikas fattigaste land där mer är hälften av befolkningen lider av kronisk undernäring. Höjningen av bränslepriserna blev detonatorn som utlöste vågen av protester.

President Jovenel Moïse är på flera sätt det internationella kapitalets man i Haiti. Själv är han en rik exportör av bananer. Som politiker har han skapat en frihandelszon i landet, som medfört att utländska storföretag kunnat utvidga sin dominans i regionen. Men medan hans popularitet inom kapitalistklassen är tydlig har han inget förtroende bland majoriteten av befolkningen. I valet i november 2016 fick han – trots utbrett valfusk – bara 21 procent av rösterna. Moïse's servila tjänstvillighet åt IMF ledde till en nästan total bensinbrist i augusti då den senaste protestvågen startade. Sedan dess har massdemonstrationer vecka efter vecka fyllt landets gator, plus omfattande strejker inom flera branscher.

Den 3 oktober publicerade människorättsorganisationer en första rapport över de brutala övergrepp som regeringen gjort sig skyldig till. Under de två veckorna från 16 till 30 september hade minst 17 personer dödat och ytterligare minst 189 skadats. För att slå ned de folkliga protesterna, som tilltagit i styrka, har polisen använt skarpa skott, tårgas och kört över människor med bilar. Någon månad senare hade dödsiffran stigit till 42, inklusive en journalist

Men bränslepriset är inte den enda anledningen till massprotesterna. I januari kom en rapport som förstärkte ursinnet. Det rapporten beskrev har allmänt kommit att kallas "århundradets rån". År 2005 lanserade Venezuelas dåvarande president Hugo Chavez ett massivt stödprogram för de fattiga öarna i Karibien, "PetroCaribe". Projektet innebar att Haiti och de andra öarna i Karibien kunde köpa olja till ett subventionerat pris av Venezuela. Den såldes sedan vidare till privata bensinstationer med ett mindre påslag. På det sättet kunde finansministeriet tillgodogöra sig mer än 2,5 miljarder dollar mellan 2008 och 2016. Den enda haken var att enligt avtalet med Venezuela skulle de här pengarna användas till sociala insatser i Haiti: byggande av hus, vårdcentraler etc. Så blev det inte alls. De resurser som skulle gått till att återuppbygga landet, bland annat efter det fruktansvärda jordbävningen 2010 då uppskattningsvis 250

000 människor dog och landets infrastruktur pulveriserades – har istället hamnat hos dem som minst behöver det. Efter flera utredningar av landets senat och internationella myndigheter kom då, som tidigare nämnts, en lång rapport om vad som hänt med de försvunna pengarna. I den namnges ett tiotal ministrar, ett antal parlamentsledamöter, borgmästare och välbeställda privatföretagare, bland de namngivna finns president Jovenel Moïse. Genom sitt privata företag har han bland annat dubbelfakturerat reparationen av en motorväg. Till yttermera visso framgår det av rapporten att någon reparation av vägen aldrig gjorts. Den 31 maj kom ytterligare en uppföljande rapport som än mer utförligt belyser korruptionen på den politiska toppnivån.

Kraven i demonstrationerna handlar om ett slut på bensinbristen, bestraffning av de korrupta politiker som stulit från folket, slut på IMF-avtal, slut på åtstramningspolitiken och – naturligtvis – presidentens avgång.

Ecuador

För två år sedan efterträdde Lenin Moreno den tidigare presidenten Rafael Correa, en av de ledare som brukade räknas till den "rosa vågen" av radikala sydamerikanska regeringschefer. Den gångna hösten i Ecuador har dock snarare präglats av rött, folkligt raseri över den nu förda politiken. Det började redan 29 mars i år då IMF offentliggjorde ett kreditavtal med den ecuadorianska regeringen om drygt tio miljarder dollar. För att få lånemöjligheten förband sig Morenos regering att vidta snabba och drakoniska åtgärder för att reducera landets underskott i statsfinanserna inom loppet av två år.

De förste oktober kom den första åtgärden med "dekret 883" som bland annat föreskrev att subventionerna på bränsle skulle tas bort. Men paketet innehöll även neddragningar av de offentliga utgifterna, en minskning av de betalda semesterdagarna från 30 till 15 för offentliganställda, en tjugoprocentig lönesänkning för visstidsanställda, en plan för massavskedanden inom den statliga sektorn och försämringar av anställningstryggheten.

Att avskaffa bränslesubventionerna skulle medföra en prisökning på mellan 60 procent för diesel, och med det skulle följa prisökningar på i princip alla varor och tjänster. De första som omedelbart började mobilisera mot "paketet" var småbrukare på höglandet. De insåg snabbt vilka konsekvenser prishöjningarna skulle få för deras redan svåra situation

Fattigdomen i Ecuador har ökat de senaste åren. På landsbygden från 38,2 procent i december 2016 till 43,8 procent i juni 2019. Även den extrema fattigdomen ökade under samma period.

I kontrast till det steg bankernas vinster; från 396 miljoner dollar 2017 till 554 miljoner dollar 2018. Det är alltså inte alla sektorer som drabbas av den ekonomiska tillbakagången. Det ekonomiska paket, som regeringen kommit överens med Internationella Valutafonden om, innebär inte heller några bördor för bankerna eller de största företagen. De är konsekvent riktade mot samhällets sämre ställda.

Torsdagen den 3 oktober kallade ursprungsfolkens paraplyorganisation CONAIE – tillsammans med de fackliga organisationerna – till en nationell strejk för att stoppa den dekreterade prishöjningen på bränsle. Det betydde starten på en serie mobiliseringar runt om i landet – i synnerhet i regioner med stor andel ursprungsfolk. Inom några dagar var omkring 300 vägar i landet blockerade och CONAIE förklarade att förhandlingar med regeringen inte var aktuella.

Följande vecka anlände grupp efter grupp av indianer till huvudstaden och även till Guayaquil, landets andra största stad. I de mer folkliga kvarteren hälsades grupperna från ursprungsfolken välkomna med olika solidaritetsakter. Detta trots den kampanj av rykten och öppen rasism som höger-borgerliga opinionsbildare bedrev i sociala medier.

Vid niotiden på kvällen den 7 oktober kom så president Lenin Morenos TV-tal. Vid hans vänstra sida satt vicepresidenten, på den högra försvarsministern och cheferna från de olika vapenslagen. Moreno förklarade att det ecuadorianska folket var utsatt för ett kuppöversök med utländsk inblandning. "Satrapen Maduro har tillsammans med Correa aktiverat en destabiliseringsplan", förklarade Moreno en aning högtravande. (Liten ordförklaring: en satrap är en despotisk person, Maduro är Venezuelas president och Correa är alltså Ecuadors tidigare president). Moreno förkunnade även att något steg tillbaka var omöjligt. Till invånarnas förvåning – får man väl anta – sändes presskonferensen inte från presidentpalatset utan från Guayaquil.

Att presidenten valde att lämna presidentpalatset tillsammans med militärledningen kan ha en enkel historisk förklaring. Ursprungsbefolkningen i Ecuador har – i samarbete med andra folkörelser – vid andra tillfällen avsatt landets president. Åren 1997, 2000 och 2005 fälldes presidenter då de försökte genomdriva nyliberala program som

För två år sedan efterträdde Lenin Moreno den tidigare presidenten Rafael Correa, en av de ledare som brukade räknas till den "rosa vågen" av radikala sydamerikanska regeringschefer. Den gångna hösten i Ecuador har dock snarare präglats av rött, folkligt raseri över den nu förda politiken.

IMF föreskrivit. Också vid de tillfällena spelade CONAIE en central roll. Efter nästan två veckors gatustrider, strejker och massdemonstrationer tvingades så presidenten att ta det steg tillbaka som ”inte var möjligt”. Den 15 oktober avslutades förhandlingarna mellan regeringen och CONAIE med att dekret 883 annullerades. Ett nytt dekret ska enligt överenskommelsen skrivas gemensamt av regeringen och representanter för ursprungsfolken. Slutsumman av den statliga repressionen mot ursprungsfolken och folkrörelserna: åtta döda, 1340 skadade och 1152 anhållna.

Chile

Protesterna i Chile började med att regeringen 4 oktober höjde avgifterna inom kollektivtrafiken. Bara ett par dagar senare inledde studenterna en massiv plankningskampanj, vägrade betala biljettpriserna och tog sig in på bussar och tåg utan att betala. Efter en vecka hade studenternas tändande gnista utvecklats till en mer allmän plankning och regeringen började stänga tunnelbanestationerna. Den 18 oktober gick polis och regeringstrupper till direkt angrepp mot de som protesterade. Samma dag utlyste president Sebastian Piñera undantagstillstånd. Men istället för att stoppa studenternas protester ledde de militära stridsvagnarna på gatorna (som framkallade minnen från åren av diktatur under Augusto Pinochet) till att protesterna spred sig. Samma dag gick även hamnarbetarna i strejk.

De följande veckorna kom Chile att präglas av de största folkliga protesterna sedan militärdiktaturens fall, men också av en våldsam repression från regeringens sida. Enligt Chiles nationella institut för mänskliga rättigheter tog sjukhusen emot 1574 skadade på bara 15 dagar. Institutet gjorde 179 anmälningar om övergrepp, inklusive fem mord och 18 sexuella trakasserier, däribland våldtäkter. Redan då uppgavs 42 dödade och 141 försvunna. 4271 människor runt om i landet hade dessutom fängslats. Siffrorna antyder brutaliteten som regimen använde för att krossa protesterörelsen, men det lyckade inte. Protesterna växte snarare i styrka. 23-24 oktober genomfördes en generalstrejk, följt av en demonstration 1 november. Efter 50 dagars kamp hade 230 personer fått ett eller två ögon bortskjutna av karabinjärernas gummikulor, och omkring 30 hade skjutits till döds av polisen.

24 november slöt regeringen och de politiska partierna i parlamentet – med undantag för Kommunistpartiet – ett ”Avtal för social fred och ny konstitution”. Enligt överenskommelsen ska en folkomröstning hållas i april kommande år. Chilenarna ska då först besvara frågan om de vill ha en ny konstitution. Och, om det blir ett Ja på den frågan, vilken typ av ”konstituerande organ” man vill ska författa den nya konstitutionen. Här finns två alternativ enligt regeringen och de andra partierna. Antingen ett ”blandat organ” där hälften av ledamöterna väljs i val och hälften utgörs av de nuvarande parlamentarikerna, eller en mer traditionell variant där alla ledamöter väljs. Avtalet mellan partierna fick genast stöd från de stora massmedieföretagen och företagarföreningarna.

Kommunistpartiet menade att överenskommelsen främst handlar om att garantera överlevnaden för Piñeras högerregering. Även de sociala rörelser som på många håll varit motor i mobiliseringarna har kritiserat avtalet. Ingen representant för de hundratusentals, eller miljoner, som under mer än 50 dagar krävt regeringens avgång och att den gällande grundlagen från diktaturtiden ska ersättas har blivit inbjuden eller fått delta i några diskussioner. Här finns en skillnad gentemot utvecklingen i Ecuador. I Chile är det den regering som är ansvarig för dödandet och våldet som – med stöd från den parlamentariska oppositionen där bland annat de socialdemokratiska och kristdemokratiska partierna ingår – ska ha kontrollen över den nya grundlagens utarbetande.

Colombia

Historia skrivs på många olika sätt; ibland spontant av kollektivt ursinne, ibland organiserat, men av samma kollektiva ursinne. I Colombia genomfördes den största och mest omfattande generalstrejken på 42 år den 21 november i år, något som inte alls rapporterats om i internationell media. Strejken stoppade all aktivitet i landet. Från början var den riktad mot det paket av försämringar som högerregeringen under president Ivan Duque presenterat. Paketet innehåller en förändring av arbetsmarknadslagarna till förmån för företagsägarna. Bland annat ska ungdomar i fortsättningen bara få 75 procent av den lagstadgade

minimilön (ett förslag från landets bankförening, ANIF), men också en försämring av pensionssystemet och en massiv nedskärning av utbildningsbudgeten. Den största strejken sedan 1977 – med massiva demonstrationer i varenda stad och större orter – möttes från regeringen av repression och hotelser. Men liksom i de andra länderna som skildrats tänkte det bara protestbrasan än mer. Till de fackliga organisationerna, som nog inte riktigt räknat med den omfattning strejken fick, anslöt sig organisationer för ursprungsfolken, kvinnogrupper, studenter, de afrikanska organisationerna och miljögrupper. Det blev en gemensam protest mot det mesta den impopulära regeringen står för. Enligt de senaste undersökningarna – före strejken – är 69 procent av befolkningen motståndare till regeringen.

Som svar på hoten och repressionen kom spontana förslag på en fortsättning av strejken nästa dag, så protesterna fortsatte och regeringen militariserade huvudstaden Bogota och införde utgångsförbud i alla större städer. Men trots att regeringen stoppade busstrafiken kunde den inte förhindra att människor – framför allt ungdomar – tog sig genom de av polis och militär upprättade avspärningarna och in till de centrala stadsdelarna där de möttes av repression av det tyngre slaget.

Sedan Duque blev president i augusti 2018 har 135 personer ur ursprungsfolken dödats. Människorättsgruppen ”Somos Defensores” har rapporterat att 591 angrepp mot människorättsaktivister genomförts mellan januari och juni i år – det är en ökning jämfört med förra året.

Men utöver det kollektiva ursinnet och klasshatet tror jag att det finns ytterligare en ”nationell” förändring, som kan ha bidragit till strejkens storlek. En strejk kräver trots allt organisering av många människor. Efter många års förhandlingar slöts 2016 ett fredsavtal mellan regeringen och den största, och bäst beväpnade gerillan, FARC. Trots att regeringen bevisligen inte följt det avtal som ingåtts, och trots den fortsatta, brutala repressionen blir det svårt för regeringen att fortsätta ”motivera” övergreppen mot oppositionella med ”kriget mot gerillan”. För folkrörelserna är kanske resultatet av fredsavtalet att ett tidigare stängt utrymme för kollektiv organisering och kamp sedan några år öppnats. <<

De följande veckorna kom Chile att präglas av de största folkliga protesterna sedan militärdiktaturens fall, men också en våldsam repression från regeringens sida. Enligt Chiles nationella institut för mänskliga rättigheter tog sjukhusen emot 1574 skadade på bara 15 dagar.

Vad vilja

REFORMISTERNA **R**

När *Reformisterna* lanserades för allmänheten i februari i år, som en partiförening inom socialdemokratin med målsättningen att radikaliserat moderpartiet, väckte det berättigad uppmärksamhet. Men hur radikala är egentligen Reformisterna? Och vilken möjlighet har man att gå i land med sin uppgift? Kjell Östberg blickar ut över en tynande socialdemokrati i allvarlig kris.

FOTO. Reformisterna på Facebook

BILD. Möte med Reformisterna på ABF i Stockholm i februari 2019.

ARTIKELFÖRFATTARE

Kjell Östberg

är professor i historia och har under flera decennier specialstuderat socialdemokratin. Medlem i Socialistisk Politik och i redaktionen för tidskriften Tidsignal.

När detta skrivs är socialdemokraterna nästan jämstora med sverigedemokraterna i opinionsundersökningarna. Inte sedan 1908, när tre fjärdedelar av den vuxna befolkningen saknade rösträtt, har så få röstat på socialdemokraterna. Allvarligaste är att partiets traditionella kärntrupper inom arbetarklassen också sviker, bland LOs medlemmar väger det idag jämt mellan s och sd. Av alla förklaringar till denna partiella

kollaps finns det en som framstår som central.

Socialdemokratin formulerade i mitten av 1900-talet den idé som mer än någon annan från vänster vunnit masstöd; att kunna erbjuda medborgarna skydd mot den ojämlikhet som den oreglerade marknaden skapar. Det var en idé nära kopplad till en reformistisk strategi som syftade till att stärka politiken på marknadens bekostnad. Socialdemokratiens tillbakagång, som ju också är global, är knuten

till att man kommit att överge denna politik.

Processen har pågått sedan början av 1980-talet när regeringen Palme började reträtten med att gradvis avreglera hindren för marknadskrafterna härjningar. Den fick en kraftig skjuts under 1990-talet när arbetslösheten sköt i höjden, en självständig riksbank och stränga budgetregler klavband politikernas möjligheter till sociala reformer och socialdemokratin accepterade,

implementerade och tidvis drev på den utförsäljning av den offentliga sektorn som först introducerats av regeringen Bildt i början av decenniet.

Den skamlösa kapitulation inför en borgerlig politik som januariavtalet 2019 inneburit är bara en bekräftelse på att socialdemokraterna givit upp alla verktyg för att förhindra nedmonteringen av den solidariska välfärdsstaten. Det är därför inte förvånande att de som idag utmanar den socialdemokratiska partiledningen gärna blickar tillbaka till partiets gyllene år på 1960- och 70-talen.

För utomstående kan det synas obegripligt varför den socialdemokratiska ledningen i land efter land väljer att fortsätta den nyliberala utförsbacken mot avgrunden. De socialdemokratiska parierna har reducerats kraftigt i val, exempelvis med sex procent i de senaste valen i Frankrike och Nederländerna och i Tyskland slåss partiet om fjärdeplatsen med Alternativ för Tyskland. När partiet på några håll, som i Finland, Danmark eller Spanien, får bilda regeringen är orsaken vanligtvis de borgerliga partiernas svaghet i kombination med högerpopulistiska strömningars framgångar. I de sistnämnda länderna erövrade socialdemokraterna regeringsmakten trots att partierna gått tillbaka i de senaste valen.

Situationen är paradoxal också därför att partiets egna anhängare i betydande utsträckning underkänner den politik partierna för. En stor majoritet av socialdemokraternas medlemmar och väljare är mot vinster i välfärden, liberaliseringen av hyresmarknaden eller avskaffandet av värnskatten, för att bara nämna några exempel, och deras protester hörs.

Den tilltagande kritiken avspeglar en annan aspekt av socialdemokraternas kris: partistrukturens gradvisa erosion. Medlemsciffrorna har rasat, från en kvarts miljon alldeles efter att kollektivanslutningen avskaffades i början av 1990-talet till under 90 000 idag – och de flesta är dessutom över 60 år. Basaktiviteten har minskat. Även tidigare stolta arbetarkommuner samlar idag bara en handfull medlemmar på sina föreningsmöten. I den andra änden av partiet styr en allt mindre politisk elit där allt fler är politiska broilers. Inte förvånande har de sammanhållande krafterna försvagats och förutsättningarna för att upprätthålla en strikt partidisciplin underminerats.

Nu är opposition trots allt en känslig sak inom socialdemokratin. Organiserade grupperingar har vanligtvis kastats ut med huvudet före. För 100 år sedan drevs en stor del av vänsteroppositionen kring ungdomsförbundet och

Stormklockan ut ur partiet. Den nya vänster som i stor utsträckning kommit ur det socialdemokratiska studentförbundet i mitten av 1960-talet utslöts när de ville samarbeta vänsterut.

Reformisterna bildas

Lanseringen av föreningen Reformisterna under vinter-våren 2019 är ett försök att manövrera i denna komplicerade situation. Å ena sidan den tilltagande kritiken mot socialdemokraternas politiska haveri. Å andra sidan det uppdämda behovet av forum för att kanalisera denna kritik. Initiativet har på många sätt blivit en stor framgång. Det mediala genomslaget har varit betydande. Medlemsantalet närmar sig 3 000. Särskilt föreningens goda kontakter med delar av fackföreningsrörelsen – genom reformisternas inflytande i personalunionen med tankesmedjan Katalys - har varit en god utgångspunkt.

Formellt är Reformisterna en partiförening inom Stockholms arbetar-ekommun. De traditionella geografiska basenheterna kompletteras idag inom socialdemokratin med andra lokala strukturer. I Stockholm har till och med jurister och PR-konsulter sina egna föreningar. Den något udda organisationsformen för en förening som rekryterar medlemmar från hela landet och som friskt blandar sig i den nationella politiska debatten ska nog också ses som ett försök att undvika att anklagas för att bedriva fraktionsverksamhet.

Samtidigt det är uppenbart att Reformisterna har större ambitioner. Det är nog inte en särskilt vågad gissning att initiativtagarna är inspirerade av Labours Momentum och tänker sig spela rollen av ett nav för en vänstervridning av socialdemokratin.

Politiskt knyter Reformisterna an till vad de upplever vara en traditionell socialdemokratisk politik med en aktiv omfördelning stat med jämlikhet som övergripande mål.

- Vi vill se en starkare socialdemokrati men vårt partis politik räcker inte för att möta samhällets stora utmaningar och framför allt den ojämlikhet som drar isär människorna. Vi är besjälade av idén om ett samhälle och en ekonomi som sätter människors levnadsvillkor först. Vi tror på reformism som ett väldigt kraftfullt redskap för en positiv och progressiv samhällsutveckling heter det i en programförklaring. Men hur ser nu Reformisternas reformism ut?

Program

Tydligast framgår ambitionerna i *Sju reformområden för ett bättre Sverige*, en

sammanhållen reformagenda bestående av sju delar: ekonomisk politik, nytt skattesystem, nytt pensionssystem, ny social bostadspolitik, demokratiserat arbetsliv ny välfärds- och regionalpolitik och grön reformism. Den har sedan preciserats i ett eget budgetförslag.

Många förslag kan verka radikala med dagens ögon men de är i själva verket i de flesta fall betydligt mindre långtgående än de som började genomföras redan för ett halvsekel sedan; en slags halva återställare om man så vill. 35-timmarsvecka ska införas inom en tioårsperiod heter det – då stod hela arbetarrörelsen bakom kravet på 6-timmars arbetsdag. Tak och golv inom a-kassan ska höjas. Skattesystemet ska fungera mer utjämnande genom att (åter)införa fastighets-, arvs-, gåvo- och på sikt förmögenhetsskatt samt höjda kapitalskatter. Rut, rot, jobbskatteavdrag och ränteavdrag fasas ut. Momsen höjs genomgående till 25 procent

”Utgångspunkten” skall vara att företag inom välfärden är icke-vinstdrivande. All samhällsviktig infrastruktur ägs och planeras gemensamt.

Urholkningen av pensionssystemet motverkas genom att de lägsta pensionerna höjs med 5 000 kronor. i månaden Dessutom förespråkas differentierad pensionsålder.

När det gäller den ekonomiska politiken ligger den i vissa stycken nära vad man kan höra borgerliga ekonomer förespråka idag. Överskottsmålet för statens finanser ska överges och en kraftig upplåning ske för offentliga investeringar i bostäder och infrastruktur. Balansmålet för det finanspolitiska ramverket ska finnas kvar, men avstås över en konjunkturcykel.

En idé om hur föga samhällsomstörtande förslagen är på detta område får man när Reformisterna vill att regeringen inrättar ett finansmarknadsråd – med internationellt ledande forskare som ska hjälpa till att implementera politiken.

Reformkraven för en grön reformism är modesta. Utsläppsmålen uppgraderas.

En färdplan för utfasning av fossila bränslen och striktare miljökrav vid offentlig upphandling är några konkreta mål. Ett visst fokus läggs på konsumtionssidan och här krävs åtgärder som fokuserar på de övre samhällsskikten, samtidigt som grupper likt låginkomsttagare och glesbygdsbor kompenseras. Ett omställningsråd inrättas under statsministern liksom en statlig investeringsbank – för säkerhets skull understryks att den ska utformas i enlighet med EUs regler.

Politiskt knyter

Reformisterna an

till vad de upplever

vara en traditionell

socialdemokratisk

politik med en aktiv

omfördelning stat

med jämlikhet som

övergripande mål.

Bostadssektorn måste regleras hårdare, bland annat genom markanvändningsplanering. En statlig investeringsbank och subventionerade lån för grönt byggande införs. Statlig regional markanvisning implementeras. Allmännyttan ska återigen ha samhällsnyttan som övergripande mål. Ett statligt bostadsbolag bildas med finansiering från, AP-fonderna. Allmännyttan stärks och Sveaskog ska ställa skogsmark till förfogande. Många viktiga och välbehövliga krav. Men hur reformistiskt är det?

Historisk exposé

Var och en definierar naturligtvis reformism efter eget skön. Som historiker är det viktigt att inte laborera med "reformism" som något enhetligt begrepp, det är ett fenomen som måste analyseras i konkreta historiska situationer.

Begreppet dök upp inom Andra internationalen i början av 1900-talet. Det var en internationell som innehöll såväl ortodoxa marxister, reformister och revolutionärer och som hade såväl Branting och Bernstein som Lenin och Luxemburg som medlemmar. Socialismen var det självklara målet, vägen dit varierade: klasskamp eller revolution genom institutionerna och långsiktigt politiskt arbete.

I Sverige utvecklades en riktning som med Branting som förgrundsfigur förkunnade en "evolutionär" väg till socialism. Genom gradvisa och pragmatiska reformer skulle arbetarklassen stegvis flytta fram sina positioner och socialismen nästan omärkligt födas inom kapitalismen, som efterhand skulle växa över i den nya samhällsformen – men visst var socialismen målet.

Under de turbulenta åren efter ryska revolutionen kom socialism att bli ett uttalat mål för alla delar av den internationella arbetarrörelsen. Också socialdemokratin var starkt påverkad av de omfattande diskussionerna om ekonomisk och industriell demokrati som fördes runt om i Europa. På partikongressen 1920 pläderade partisekretären Gustav Möller för den modell som utarbetats i Österrike medan Ernst Wigforss var djup inspirerad av den engelska gillesocialismen.

I det partiprogram som antogs samma år återfinns de grundläggande socialistiska målen från tidigare program. Dessutom antogs ett handlingsprogram med krav på allt från sociala reformer till omfattande överförande i samhällets ägo av "erforderliga naturrikedomar, industriföretag, kreditanstalter" med mera

Gradvis trappades socialdemokratin in i intresse för industriell demokrati ner.

Istället kom socialdemokraterna under mellankrigstiden att inrikta sig på att, i Keynes anda, genom ökade statliga ingripanden reglera kapitalismen och på så sätt försöka upphäva och förebygga ekonomiska kriser. Lite förenklat kan man hävda att partiet fortsättningsvis följde den unge typografen Nils Karleby's "funktionsocialistiska" väg. För honom var frågan om ägande av underordnad betydelse och marknadsekonomin inget hinder för arbetarklassen att öka sitt inflytande. Istället skulle arbetarrörelsen rikta in sig på att påverka och reglera marknadens och ägandets funktioner – men visst var socialismen målet.

Den tillfälliga radikaliserings som svepte över världen i kölvattnet av andra världskrigets slut gjorde också avtryck i Sverige. Arbetarrörelsens efterkrigsprogram var ett försök att samspela med denna våg. Och fortfarande var målet att "så omdana det borgerliga samhällets ekonomiska organisation, att bestämmanderätten över produktionen lägges i hela folkets händer ... och den på ekonomiska klasser byggda samhällsordningen lämnar plats för en gemenskap av på frihetens och likställighetens grund samverkande medborgare" – men socialismen dröjde.

Under årtiondena efter andra världskriget avradikaliserades socialdemokratin: antikapitalismen försvann, marknadsekonomin accepterades, kraven på förstatliganden klingade av. Inte minst sjöng man – i kör tillsammans med det nationella kapitalet – den eviga tillväxtens evangelium.

Oväntat för många dök socialismen upp som ett självklart alternativ i det offentliga samtalet under 1960- och 70-talsradikaliseringsperioden. Inte för bara den nya vänstern, även för den reformistiska arbetarrörelsen blev en socialistisk samhällsutveckling en återkommande referenspunkt och levande målsättning.

Under tryck av den mobilisering som ägde rum kring radikala krav om en kraftigt utbyggd välfärd och fördjupad demokrati skedde också omfattande reformer med potentialen att förskjuta makten från marknad till politik, framför allt knutna till en snabbt växande offentlig sektor. LO:s enhälliga uppslutning kring förslaget om löntagarfonder, som konkret ställde frågan om övergången till ett arbetarstyrt samhälle på dagordning, är ett mått på hur långt radikaliseringsvågen spred sig även inom delar av den traditionella arbetarrörelsen.

Det är uppenbart att för den radikala delen av socialdemokratin har idén om ett annat samhälle, bortom kapitalismen, fram till dess varit en viktig målsättning. Visst, för partiledningen

har det på sin höjd varit läpparnas beaktelse och den har duckat varje gång socialismen konkret stått på dagordningen, men begreppet fungerade för partivänstern som en riktgivare för en mer radikal politik.

Idag har dessa mål eroderat, inte bara i handling utan också i ord. För socialdemokratiska regeringar naturligtvis, som med gillande genomför EUs nyliberala agenda. För den socialdemokratiska partiledningen, också i högtidstalen. Och för vänstern. Inte ens Håkan Juholt vågade ta Palmes "demokratisk socialist" i sin mun; det fick räcka med att vara "social demokrat". Också hos Reformisterna får man förgäves leta efter s-(ocialist)ordet. Den reformism de uttrycker ryms i bästa fall inom den traditionella välfärdspolitik som sammanknipas med 1970-talet, men de samhällsomvandlande kraven lyser med sin frånvaro. Den tidens socialdemokrati däremot var fullt av idéer om hur styrkeförhållandena mellan arbete och kapital skulle förändras. SSU krävde att makt skulle överföras från privatkapitalet till folkvalda organ, fackföreningar och Kooperationen. För att angripa den hotade miljökrisen krävde broderskapsrörelsen en ekologisk socialism som krossar kapitalet. En central utgångspunkt för Socialdemokratiska kvinnoförbundet arbete för en socialistisk ekonomi var att det privata ägandet stod i motsättning till en god bostadspolitik. Marken och fastighetsägandet skulle socialiseras. Inga bostäder skulle kunna säljas som handelsvara och värdeökningar överföras till samhället. Och LO krävde som sagt var löntagarfonder.

Det är viktigt att förstå att utan trycket från en radikal arbetarrörelse med samhällsomvandlande ambitioner – och det samtidiga trycket från de ännu radikalare sociala rörelser som kännetecknar denna period, som Grupp 8, den antiimperialistiska rörelsen och den yttersta vänsterns marxistiska grupper – hade heller inte 1970-talets välfärdssamhälle fått samma djup och bredd.

Taktik till döds

Den som vill mäta det avgrunds djup som skiljer dagens Reformister från tidigare vänsterströmningar inom socialdemokratin kan lämpligen jämföra detta med avsnittet "Arbetslivet ska demokratiseras" i sjupunktsprogrammet. I allmänna ordalag talas det här om att utreda möjligheterna till utökad arbetsplatsdemokrati och att öka medborgarnas demokratiska inflytande över den ojämna kapitalkoncentrationen. Men längre än att föreslå åtgärder som ska underlätta för anställda att

Varje steg mot att driva på socialdemokratin mot en mer radikal politik måste bejakas. Att socialdemokrater på vänsterkanten söker utrymme för att formulera sin kritik mot partiets högervändning kritiserar bara av sekterister. Varje steril motsättning mellan reform och socialism måste avvisas.

kunna ta över sina företag, bland annat genom skattereduktion vid försäljning till de anställda och "social loans" för kooperativa initiativ går man inte. Där finns inte ens en blinkning mot socialism och arbetarmakt.

Missförstå mig inte. Varje steg mot att driva på socialdemokratien mot en mer radikal politik måste bejakas. Att socialdemokrater på vänsterkanten söker utrymme för att formulera sin kritik mot partiets högervändning kritiserar bara av sekterister. Varje steril motsättning mellan reform och socialism måste avvisas. Och för att stoppa den nuvarande samhällsutvecklingen behövs också alla radikala socialdemokrater. Men samtidigt är det ett problem att den bäst organiserade vänsterströmningen inom socialdemokratien urholkar idén om det önskvärda – och nödvändiga – i att skapa ett annat samhälle som har varit en självklar del för den socialdemokratiska vänstern under 100 år.

Är det bara taktiska skäl som gör att Reformisterna inte törs använda s-ordet? Tror ledningen att de gradvis ska kunna utveckla debatten i allt mer radikal riktning för att vid rätt tidpunkt dra fram socialismen ur trollkarlens hatt? I så fall biter de sig själva i tummen. De åtgärder som krävs för att börja angripa klimatkrisen, garantera alla rätt till bostad eller minska samhällsklyftorna är redan idag av den omfattningen att de måste överskrida betydligt mer än budgetramar. De som tror att ett enkelt återknytande till Keynes skulle innebära någon lösning på dagens gigantiska utmaningar kommer att ställas inför ett bryskt uppvaknande av stundande klimat- och finanskriser. Den som vill bygga en rörelse för att förverkliga Reformisternas stolta målsättning att skapa ett samhälle och en ekonomi som sätter människors villkor främst och duckar för detta riskerar snart att förespråka ett program som är omsprunget av tiden.

Det är samtidigt viktigt att påpeka att Reformisterna ingalunda är den enda

vänsterströmningen inom partiet, något som deras proklamatoriska sätt lätt kan ge intryck av. I SSU och studentförbundet samt inom vissa partidistrikt går det att hitta ideologiskt mer spännande och radikala tendenser.

Att ge Reformisterna formen av en socialdemokratisk partiförening är naturligtvis också taktik, ett sätt att betyga partiledningen sin lojalitet – och att inte riskera att uteslutas eller isoleras för illojalt arbete. Den socialdemokratiska partiledningen är som bekant känd för att inte tveka att ta till hårda nypor för att kväsa intern opposition. Men den tid när det socialdemokratiska partiet ensamt kunde gå i spetsen i kampen för en solidarisk välfärdsstat ligger långt bort. Hela tanken bakom brittiska Momentum var ju att skapa en plattform som kunde mobilisera en bred vänster bakom ett radikalt program och bygga lokala gräsrotsrörelser. På samma sätt kan de krav som Reformisterna reser bara få genomslag genom en bred samhällelig mobilisering av fackföreningar och vänsterströmningar, långt utanför vad en krympande och misskrediterad socialdemokrati isolerat skulle kunna bära fram. Istället bygger Reformisterna höga murar kring sin förening – vi ska personligen se till att kasta ut alla som är organiserade längre till vänster om de försöker bli medlemmar hos oss, har ledningen stolt deklarerat.

Taktiken är antagligen också missriktad i ett mer begränsat partiperspektiv; att ta över det socialdemokratiska partiet är inte som att försöka vinna majoritet i vilken trädgårdsodlarförening som helst. Partiet leds av en byråkrati som sedan ett sekel förklarar sin grundläggande lojalitet till det kapitalistiska samhället, som med tusen trådar är integrerad i och beroende av detta samhälle och som har apparaten i ett fast grepp. Mikael Damberg, Magdalena Andersson eller Ardan Shekari skulle inte tveka ett ögonblick att splittra partiet hellre än att överlämna ledningen till grupperingar som utma-

nar deras positioner. Den stora majoriteten av aktiva medlemmar, också de som är kritiska mot partiets högergir, är samtidigt knutna till denna apparat. Många skulle tveka att bita den hand som föder dem. Och de ärrade gamla partimedlemmar som sorgset ställer frågan "Hur har det kunnat gå så illa med vårt parti?" är ofta samma personer som i årtionden på partikongress efter partikongress givit partiledningen sitt stöd för den allt mer nyliberala politiken, eller som i kommunerna varit med att genomföra den.

Hur svårt det är att på allvar utmana partiledningen har partivänstern demonstrerat många gånger. Vid den förr-förra partikongressen var frågan om vinster i välfärden det stora huvudnumret. Många motioner krävde att partiet skulle kräva stopp för den privata verksamheten, opinionsundersökningar visade att en stor majoritet av partiets medlemmar stödde kravet och gissningsvis delade de flesta av ombuden den uppfattningen. Men när det blev skarpt läge på kongressen lade lika förbaskat vänstern ned sina vapen och röstade enhälligt för en till intet förpliktande kompromiss dikterad av partiledningen.

För tio år sedan skrev några företrädare för unga socialdemokrater i protest mot partiets vridning mot mitten och ideologiska förflackning att "snart går vi utan er". Sedan dess har partiets högervändning löpt amok – och initiativtagaren till boken, ja han har just startat en ny socialdemokratisk partiförening.

Troligtvis tänker sig partiledningen att även denna revoltunge kommer att kunna fångas in. Kanske hoppas de kunna rekrytera några av de duktiga kritikerna till lämpliga poster i kanslihuset, om nu partiet lyckas hålla sig kvar i regeringskorridorerna. Låt oss hoppas att ett nytt uppsving i klasskampen ger öppningar för radikala socialdemokrater att bli en nödvändig del i den kampen istället, så de slipper detta nesliga öde. <<

Partiet leds av en byråkrati som sedan ett sekel förklarar sin grundläggande lojalitet till det kapitalistiska samhället, som med tusen trådar är integrerad i och beroende av detta samhälle och som har apparaten i ett fast grepp.

röda rummet

Stöd utgivningen

pg. 13 04 07-0

Från **Brysselbyråkrati** till

näringslivs- nätverk?

Från vitt skilda politiska positioner kritiseras EU ofta för bristande demokrati och tungrodd byråkrati. Kritiken riktas bland annat mot expertstyret i Bryssel och dess krångliga och otillgängliga administrativa och juridiska processer. Men frågan är om byråkratin i sig egentligen är ett så stort problem som det utmålas eller om en av EU:s främsta lösningar på byråkratiöverskottet – det som brukar kallas för nätverksstyrning – är ett ännu större demokratiskt hot genom sin marknadstillvända karaktär? I den här texten diskuterar Vanja Carlsson *byråkrati som styrform* med utgångspunkt i kritiken av EU och dess administrativa apparat.

Byråkrati som styrform är den absolut mest framträdande modellen för offentlig sektor under 1900-talet. Byråkratin har beskrivits som en grundpelare i moderna samhällen och som grundläggande för den kapitalistiska utvecklingen. Det byråkratiska organisationsidealet härleds vanligtvis till sociologen Max Weber som utvecklade teorier om målrationella organisationer och konstaterade att dessa i huvudsak kännetecknas av:

- tydlig horisontell arbetsfördelning och specialisering
- tydliga regler, procedurer och mål
- hög grad av skriftlig administration i syfte att möjliggöra kontroll
- hierarki med klart definierade ansvarsområden.

Kritik av byråkratin som styrform är kanske lika gammal som fenomenet själv. Byråkratin har kritiserats för sin tröghet och stelbenthet. Den har också anklagats för att lägga sig i, och samtidigt att vara likgiltig inför, människors privatliv. Det har också riktats bärande kritik som innefattar försök till nya lösningar på samhällsliga styrningsproblem.

När byråkratiska processer inte upplevs leda till den effektivitet som beskrivs i idealtypiska byråkratiska organisationsmodeller uttrycks en misstro mot byråkrater och den låga graden av ansvarighet och transparens.

I kritiken mot byråkrati finns ett ofta återkommande antagande om att dess kännetecken står i ett direkt motsatsförhållande till förändring. I en sentida kritik utifrån feministiska perspektiv betonas denna utgångspunkt och huvudargumentet är att styrning präglad av tydliga hierarkier omöjliggör arbete för jämlika sociala relationer. Här betonas att byråkratins upptagenhet vid hierarkier, rationalitet och expertis förhindrar progressivitet och en utveckling mot ökad jämställdhet. Byråkratin som maktordning antas alltså motverka demokrati i såväl konkret som principiell mening och den hierarki som en byråkratisk organisation innefattar antas återskapa ojämlikhet på både organisations- och samhällsnivå. Genom att skapa åtskillnad institutionaliseras olikhet och ojämlikhet, och en ojämn fördelning av resurser och arbetsuppgifter legitimeras. Den feministiskt grundade kritiken efterfrågar mindre regelstyrning, mer flexibilitet och fler situationsanpassade

beslut och bedömningar. I denna kritik betraktas de offentliga institutionernas byråkrati också som närmast helt igenom anti-politisk eftersom konflikter i en byråkrati betraktas som tillfälliga avvikelser vilka bör elimineras med hjälp av administrativa tekniker. Kritiken bygger på ett antagande om att politik handlar om sociala relationer och att det politiska förutsätter närhet, erkännande av konfliktdimensioner och en omsorg om andras erfarenheter, vilket förhindras av byråkratins grundläggande utformning. Byråkratin isolerar och separerar människor från varandra genom regelstyrda roller och administrativa procedurer. På så sätt verkar byråkratiska processer inskränkande på sociala relationer och på den politiska sfären.

Nätverksstyrning som alternativ?

Nätverksstyrning framhålls generellt i såväl politiken som i styrningslittera-

ARTIKELFÖRFATTARE

Vanja Carlsson

är doktor i offentlig förvaltning. Förvaltningshögskolan vid Göteborgs universitet.

turen som byråkratins motsats. Inom denna styrform deltar och samverkar representanter från samhällets olika sektorer i beslutsfattande och genomförande av politik. Nätverken antas vara horisontellt arrangerade och präglade av samarbeten och konsensus mellan ömsesidigt beroende aktörer. Nätverksstyrning betraktas som mer flexibel och effektiv än byråkratisk styrning. På EU-nivå har det bland annat varit till nätverksstyrningen som man har vänt sig för att undvika en alltför byråkratisk struktur. Även om EU utgör en enorm administrativ apparat så styrs samtidigt flera politikområden, framför allt inom det sociala området och däribland jämställdhetspolitiken, genom icke-bindande bestämmelser såsom rekommendationer eller resolutioner. Även styrning genom ekonomiska incitament – med en betoning på frivilligt deltagande – är vanligt. Den här formen av styrning används för att påverka medlemsstaterna i socialpolitiska frågor utan att utmana deras autonomi. Genom att en stor del av exempelvis arbetsmarknads-, utvecklings-, och jämställdhetspolitiken styrs genom överenskommelser mellan samarbetande partnerskap och nätverk legitimeras styrningen ofta utifrån ett demokratiperspektiv.

Nätverksstyrningens generella intåg framställs i såväl offentliga debatter som i forskning som en lösning på flera olika styrproblem. Den lyfts bland annat fram som en möjlighet för exempelvis EU att, trots begränsade befogenheter, involvera aktörer i genomförandet av politiska målsättningar. Den framställs också som en lösning på den allmänna kritik som riktats mot att en byråkratisk styrning är krånglig, trög och inhuman.

Samtidigt går det att ifrågasätta huruvida nätverksstyrning utgör ett reellt brott med byråkratins effektivitets- och jämlikhetsproblem. Frågan är om det inte skapar ännu större demokratiska problem? De nätverk som EU förespråkar inkluderar ofta näringslivet och principiella demokratiproblem uppstår omedelbart när privata aktörer deltar i den offentliga politikens beslutsfattande. Den politiska legitimiteten för nätverk förutsätter därutöver att deltagandet sker på lika villkor och utan inbördes hierarki. Forskningsstudier visar att kamouflerade former av informella hierarkier har en benägenhet att uppstå i nätverk som består av aktörer från olika sektorer. I den här sortens beslutsprocesser har de aktörer med störst ekonomiskt kapital större tolkningsutrymme än andra. Sociala frågor tenderar att hamna i skuggan av tillväxtfrågor som en konsekvens av detta ojämlika tolkningsföreträde. Det borde

inte överraska någon att styrning som bygger deltagande på ekonomiska incitament och som involverar näringslivet i beslutsfattandet tenderar att prioritera tillväxtperspektiv och tränga undan sociala värden. Styrning genom ekonomiska incitament förutsätter att det finns ekonomiska intressen och att dessa intressen företräds av aktörer i nätverket. Om det är demokratin vi vill skydda behöver vi därför förhålla oss kritiskt till hur nätverksstyrningen fungerar i praktiken.

En central kritik mot byråkrati är att ju högre grad av formella och administrativa system, desto högre grad av innehållslig irrationalitet. I det ofta karikerade extremfallet blir byråkratin ett system som bara arbetar för sin egen fortsatta existens, bortkopplad från den politik den egentligen är satt att tjäna.

Men ställd i relation till nätverksstyrningen bär tvärtom den byråkratiska styrformen på en potential att leda politik i en annan, potentiellt mer radikal, riktning. Byråkratins egenskaper är till exempel särskilt gynnsamma för ett jämställdhetspolitiskt förändringsarbete i de situationer där det i ett utgångsläge saknas en legitimitet för jämställdhetsfrågor. Om det finns ett etablerat motstånd mot jämställdhet kan byråkratins hierarkier och tydlig-

het möjliggöra att ett jämställdhetsarbete överhuvudtaget kan etableras. Sannolikt främjas generellt politiska frågor som rör informella maktrelationer av en explicit byråkratisk styrning.

Byråkratin som organisationsform medför alltså inte per automatik att byråkratiska processer, såsom kontroll och regelefterlevnad, tränger undan substantiella aspekter av politik. Även om det är troligt att hierarkiska organisationer i många fall återspeglar samhälleliga hierarkier, vilket är ett bärande element i den feministiskt grundade kritiken, så kan en hierarkisk organisering också främja ett jämställdhetsarbete som utmanar etablerade idéer om kön och makt. En byråkratisk organisation eller administration återskapar inte på egen hand de strukturer av över- respektive underordning som existerar i samhället. Däremot är de hierarkier som skapas i nätverk mindre synliga, mer informella och därför också svårare att kontrollera, kritisera och motverka. Vi måste vara klarsynta när vi kritiserar EU-byråkratin. EU:s nätverkslösning har ökat den privata sektorns inflytande över den offentliga politiken och det är ett långt större demokratiskt problem än mängden pappersarbete eller antal tjänstemän i Bryssel. <<

”

En central kritik mot byråkrati är att ju högre grad av formella och administrativa system, desto högre grad av innehållslig irrationalitet.

Kollektivt klimatkamp på en ny nivå?

Röda rummet presenterar här ett utdrag ur Andreas Malms pamflett *How to Blow Up a Pipeline: Learning to Fight in a World on Fire* som ges ut av Verso förlag under våren 2020.

Där diskuterar Malm möjligheterna och farorna med en strategi som går utöver gatuprotester och programmatisk pacifism. Har vi kommit till en punkt där vi måste överväga, och därmed rättfärdiga, våldsanvändning mot egendom i form av förstörelse av fossilkapitalets verksamhet?

Jag frågade en av klimatkampens ledargestalter Bill McKibben¹ efter att han hållit ett glödande tal till ett fullsatt auditorium: "Givet att situationen är så brådskande som du skildrar den, och vilket vi alla är medvetna om att den är – när trappar vi upp kampen?" Han såg illa ut till mods ut inför frågan. Den första delen av hans svar uttryckte vad vi skulle kunna kalla "asymmetris förbehåll":

- Så snart en social rörelse begår våldssamma handlingar, flyttar den till en terräng som fienden föredrar, eftersom den har en överväldigande överlägsenhet i form av sin militära kapacitet. Staten älskar väpnad kamp; den vet att den kommer vinna. Vår styrka är vår numerär, att vi är de många.

Detta är de strategiska pacifisternas favoritargument, men det är lömsk argumentation. Våld är inte det enda område där det råder asymmetri. Fienden har överväldigande överlägsenhet på princip alla områden, inklusive medial propaganda, förmåga att samordna institutionella resurser, politisk legitimitet, logistiska resurser, och framför allt, av pengar. Om rörelsen ska ducka inför kamp i uppförssbacke, ter sig inte i så fall en avinvesteringskampanj - populärt inom delar av den breda klimatrörelsen - som det värsta möjliga alternativet? Att försöka underminera fossilkapitalet med kapital som medel.

Berättelserna om hur övermaktens Goliat besegras med slangbellor och andra sinnrika metoder som hittar sprickor i rustningen är tusentals år gamla. För att ta ett sentida exempel, som en del av massmotståndet i den belägrade Gazaremsan, uppfann palestinier under våren 2018 metoder för att flyga drakar och uppblåsta kondomer med brännbart material över muren för att sätta eld

ARTIKELFÖRFATTARE

Andreas Malm

är klimataktivist, humanekolog och författare. Hans böcker i klimatfrågan är bland annat: *Det är vår bestämda uppfattning att ingenting görs nu kommer det att vara för sent*, Atlas 2008 och *Fossil Capital*, Verso 2016.

på israelisk egendom. Mellanösterns mäktigaste stat, beväpnad till tanderna med atombomber och med det mest raffinade system för att bekämpa raketer, stod hjälplösa inför dessa osofistikerade missiler från den allra fattigaste delen av ett förtyckat folk. Det finns ingen lagbundenhet som säger att asymmetrin inom detta område aldrig kan vändas underifrån, inte heller måste våldsanvändning nödvändigtvis stå i konflikt med att vara starkare numerärt. Snarare är obehäpnat kollektivt våld ett av uttrycken för denna styrka, ett sätt att störta det som verkar oövervinnligt. Att förstöra egendom har alltid varit grundläggande i detta våld. Men kan obehäpnat kollektivt våld någonsin få massomfattning i klimatkampen? Det är bara möjligt om rörelsen först övervinner sitt tabu mot det.

Sedan finns tidsaspekten, det är en invändning som omgående infinner sig: Vi har ännu inte uttömt icke-våldets möjligheter. Vi måste ha tålmod. Vi måste ge civil olydnadskamp en chans till och låta den mogna i flera år om det behövs; den bör inte överges i förtid. Men att behovet att pröva nya taktiker skulle vara förhastat håller knappast i detta fall. Återigen, på grund av den begränsade tid som står till buds för att stoppa klimatkatastrofen skulle den motsatta invändningen - för mycket tålmod - passa bättre. 'Vi lever i en drömvärld', noterade en gång George Monbiot²:

"Vårt liv i drömtillvaron kommer - vilket redan börjat ske - att förstöra förutsättningarna för mänskligt liv på jorden. Om vi varit styrda av förnuftet, skulle vi stå på barrikaderna idag, slita förarna ut ur sina Range Rovers och Nissan Patrols, ockupera och stänga kolkraftverken, våldgästa Blairs flykt från verkligheten på hans semester på Barbados och kräva en total omställning av det ekonomiska livet lika omfattande som när vi gick i krig mot Hitler." Detta skrevs 2003.

Men alla kan inte blanda en molotovcocktail eller göra oljebomber av kaffetermosar! Detta är den "demografiska" invändningen, som menar att icke-våld per definition är den mest tilltalande metoden för folkflertalet och att våld är exkluderande. Vid en första anblick verkar detta argument också oärligt, för vi tänker ju vanligtvis inte att vi bör avstå aktiviteter just för att de kräver speciella

färdigheter och fysiska kompetenser. Ingen som räddats av en brandman kommer klagas och säga att brandmannen borde stannat hemma, för att inte alla har samma fysiska och mentala specialförmågor. Sociala processer tenderar att innebära en arbetsdelning. Vid närmare påseende, så har invändningen dock mer kraft, för den handlar inte om det tekniska utan om politiska relationer och förberedelser, och här har massdeltagande ett värde i sig, till skillnad från exempelvis i sjukhusets operationssal. Och rent empiriskt har Chenoweth och Stephan³ på det stora hela rätt i att påstå att 'hindren för att delta i icke-våldsmotstånd är mycket lägre än i ett våldsamt uppror.' Den festliga atmosfären på ett torg som tagits över av demonstranter har mer som talar för sig och mindre som skrämmer bort folk än stenkastningens kaos. Det är en anledning till varför, för det första; icke-våldsliga massmobiliseringer bör (när så är möjligt) vara den första utvägen, militanta aktioner den sista, och för det andra; ingen rörelse bör någonsin frivilligt utesluta den förra.

Med det sagt, så kan normen om den civila olydnadens attraktionskraft på massorna vara överdriven. XR har gjort sitt yttersta för att överskölja polisen med kärlek. Efter sin aktion i Malmö i september 2019, postade den lokala avdelningen av Extinction Rebellion en bild på en aktivist och en polis som hade en tête-à-tête, full av leenden och tillgivenhet, bekräftades att 'till syvende och sist sitter vi alla i samma båt.' I deras handbok lär vi oss att rebeller aktivt bör 'försöka bli arresterade' och att denna strävan är 'hjärtat i Extinction Rebellion'. Jo, detta kan appellera till vissa människor. I ett öppet brev till XR, efter 'vårupproret' i Londons 2019, betonade The Wretched of the Earth - ett brittiskt nätverk av klimataktivisterna från marginaliserade grupper; svarta, ursprungsfolk, invandrare - och fick bifall av Ende Gelände, skogsokupationrörelsen i Hambach och en mängd andra allierade, att det är ett tecken på privilegium att kunna kasta sig själv i polisens armar. Folk från rasifierade samhällen tvekar rimligen att göra likadant. Den vita medelklassen kan räkna med polisens goda uppförande; men inte muslimer ur arbetarklassen eller svarta och papperslösa migranter. Detta kan vara en anledning till att XR:s sammansättning under sitt första år, drogs med en vithet som inte stod i

proportion till demografin i städer som London och Malmö. Andra skulle kunna känna sig manade till ett mer konfrontativt eller undanflyktigt förhållningssätt gentemot den repressiva statsapparaten. Som påpekades av Wretched of the Earth, är vi när allt kommer omkring, för många och för mångfaldiga för att alla rymmas i samma båt. Den enda farkost som kan rymma, det breda deltagande som behövs för att vinna denna vårt livs strid är 'en mångfald av olika taktiker'. Jovisst, en sådan mångfald kommer att leda till inre spänningar, ingen rörelse som lyckats påverka historien har klarat sig utan sådana konflikter. Det finns något suspekt med total konformism i frågan om taktik.

En besläktad invändning mot våldsanvändning härstammar från förståelsen av rörelser som kämpat mot diktaturer. Här lutar man sig mot ett demokratierargument: våld är förödande för att uppnå målet av en fredlig konstitutionell samhällsomvandling. Om fienden misshandlas eller något ännu värre, så förvisas han ur kretsen av nationens rättmätiga arvtagare och kommer inte tillbaka för att sitta vid förhandlingsbordet som han borde (Chenoweth och Stephan tillägger att utländska investerare kommer bli avskräckta). Men inför den sorts kamp som klimatrörelsen för - mot produktivkrafter som grasserar i mogna demokratier - förlorar argumentet något av sin tillämpning. Resten av argumentets styrka försvinner när det våld vi överväger är reserverat mot egendom. Som en annan filosof tydliggjort "att lägga beslag på och förstöra en plutokrats guldpyntade privatjet är en storartad och slående form av symbolisk protesthandling" och "givet att inget hot riktas mot plutokraten som person" så handlar det inte om anti-demokratisk fördrivning.

Den andra delen i McKibbens svar förde fram invändningen om folkligt stöd. Så snart våld blir en del av kampen, försvinner detta stöd. Rörelsen kan vinna sympati genom att hålla varandra i händerna i en ring runt Vita huset, eller blockera en gasterminal med en kanotkonvoj, eller iscensätta en die-in i ett naturhistoriskt museum, men genom att bränna saker eller drabba samman med polisen kan man bara stöta bort folk. Helt klart finns det ett korn av sanning i det här, speciellt i USA.

I Frankrike är det annorlunda. En fransk social rörelse blir inte omedelbart en paria om den kryddar sina massmobileringar med förstörelse av egendom och upplopp. Det finns ingen biologisk lag om avståndsskapande, ens i det globala nord. Snarare ser vi en skenbar paradox. USA är ett mycket mer våldsamt samhälle än Frankrike – vilket framgår av det utbredda ägandet av skjutvapen, mängden masskjutningar, vurmen för beväpnade hjältar i populärkulturen, statens våldsbekämpning och vilken annan måttstock som helst – men ändå är intoleransen mot våld från sociala rörelser större där. Men paradoxen upplöses när vi betänker att USA:s ohämmade kapitalism infördes med hjälp av folkmoord. Frankrike, å sin sida, har fortfarande ett ständigt förnyat arv av folkligt uppror och en jämförelsevis kampvillig arbetarklass. Toleransen för våld underifrån står i omvänt förhållande till kapitalismens totala dominans i en samhällsformation, där våldet som en konsekvens av denna dominans sippas genom varje por av det sociala livet. Den amerikanska överkänsligheten för våld i sociala rörelser är med andra ord en patologi.

Men inte bara amerikaner bor i ett sjukt samhälle, och aktivister måste helt klart lära sig hur man ska agera i sådan kontext utan att omedelbart alienera sin avsedda publik. Men de bör inte heller se det som en självklarhet att omedelbart offentligt ta avstånd från minsta sabotage. Hur mottagligheten ser ut varierar över tid, och detta är i synnerhet sant för klimatkampen. Om det 2007, ett år som inte präglades extrema väderförhållanden, var möjligt för Asfaltsdjungelns indianer att i Sverige punktera däcken på SUVs utan att det minskade stödet för klimatkampen, vilka andra former av sabotage skulle anses relevanta, även i de mest avpolitiserade samhällen år 2025 eller 2040? Vid sex graders temperaturökning, kanske önskan att spränga pipelines är närmast universell bland den del av mänskligheten som finns kvar. Vi bör kunna postulera en lag om att tendensen för mottagligheten för drastiska protesthandlingar kommer öka i en värld där uppvärmningen sker snabbt; allt annat vore att anta en utbredd dödsångest inom arten. Om fossila bränslen fortsätter förbrännas och temperaturerna att stiga, så kommer fysiska attacker på ursprunget till de alltmer förfärliga och obestridliga katastroferna få gehör hos bredare och bredare befolkningslager. Det enda som skulle rubba denna tendens vore om vi ställde om från business-as-usual, till en Green New Deal eller något liknande policy-paket som skulle kunna bryta utsläppskurvan och röra den i riktning mot noll – då skulle egenomsförstörelse ses som överflödigt av flertalet. Detta vore förstås det bästa scenariot, och dit alla ansträngningar bör sikta. I dess frånvaro måste dock mottagligheten stiga.

Problemet är förstås att i en sex grader varmare värld vore det för sent att spränga pipelines. Bör vi vänta på ett godkännande från nära nog konsensus?

Från en majoritet? En stor minoritet? Klimataktivisternas uppgift kan inte vara att ta den befintliga medvetenhetsnivån för given, utan snarare att höja den. De bör vara i framkant – inte för långt från massorna, det skulle leda till isolering; inte heller i mitten eller därbak, för då har de inget att tillföra. De måste förbereda sig på att bli förtalade av vissa (allt annat skulle vara ett bevis på ineffektivitet) medan de måste undvika en taktik som avskräcker för många – den svåra balansgång som alla aktiva förtrupper måste gå. Aktioner bör utföras om plan, mål och genomförande kan förklaras och samla stöd, i nära relation till det rådande politiska medvetandet, för att kunna höja det till nya nivåer. Detta är en anledning till att det verkligen skulle vara en mycket dålig idé att mörda en chef för ett kolföretag eller flyga in ett flygplan i en av ExxonMobils skyskrapor. Smarta sabotage är en helt annan sak. De bör vara möjliga att förklara och vara acceptabla för tillräckligt många på vissa platser - och om inte i dag - säkerligen när sammanbrottet fortskridit ytterligare lite till.

Tid och tajming är av essentiell betydelse här. Varje extrem väderhändelse drabbar nu med kraften från tidigare pålagrade utsläpp och ger oss en försmak av det elände som komma skall. Detta borde vara den tidpunkt när vi slår till och utvidgar kampen. Nästa gång bränderna förhärjat Europas skogar - förstör en skogsmaskin. Nästa gång orkanvindar ödelägger en karibisk ö - storma ett Shell-högkvarter. Politiseringen av vädret har redan börjat, men bara från ett håll; från de som för profit släppt lös de krafter som förändrar klimatet men som slipper känna hettan och bära ansvaret. Det är en del av Lanchesters⁴ gåta att klimataktivisterna ännu inte har lyckats tjäma sina aktioner med specifika klimatkatastrofer. Sådan beredskapkapacitet borde kunna vara möjlig att hålla levande.

Sett ur samma tidsaspekt kan riktmärket för återhållsamhet förflyttas, som det gjorde under medborgarrättsrörelsens årtionden - Martin Luther King framstod som radikal i slutet av 1950-talet, Extinction Rebellion under 2019. Men när en ytterflank uppstår så skiftar positionerna. Det är då man kan göra framsteg. När representanter för XR verkligen får sätta sig ned med den brittiska regeringen för att förhandla om en väg till nollutsläpp fram till 2025 - ministrarna kanske insisterar på 2028 - skulle en begränsning av klimatkatastrofens slutligen kunna vara på gång. För att hamna vid det bordet kan XR eller likartade kamporganisationer behöva lite icke efterfrågad hjälp, på samma sätt som Martin Luther King en gång behövde. Det är de tidigare radikalernas plikt att fördöma den nya flanken och anklaga den för att undergräva deras ansträngningar. Om de skulle applådera bråkstakarna som hotar med eller begår våldshandlingar skulle de inte få en gnutta respektabilitet och inget tillträde till de politiska korridorerna där besluten fattas. Effekterna av en positiv radikal yt-

terflank förutsätter, som Haines⁵ klargör "en arbetsdelning där moderata krafter och radikaler spelar mycket olika roller". De senare underblåser krisen till bristningsgränsen, de förra erbjuder en väg ut. Av detta följer att blivande militanter borde förvänta sig, och till och med hoppas på, fördömande från de mer etablerade delarna av rörelsen. Utan sådana avståndstaganden skulle de båda bli omöjliga att särskilja från varandra och effekten gå förlorad. Med andra ord bör militanter inte försöka övertyga XR eller Bill McKibben, eller någon annan del av rörelsen som har förbundit sig till absolut icke-våld, att preparera cocktailis och sprängladdningar - det är inte deras jobb. Det är de framtida fraktionernas jobb.

Det finns emellertid, som Haines och andra har visat och som McKibben framhöll, också en påtaglig risk för en negativ effekt av en radikal flank. Extremism kan få en rörelse att verka så obehaglig att den förvägras allt inflytande; det är inte svårt att hitta exempel på rörelser som skjutit sig i foten i det avseendet. På grund av de höga insatserna i klimatkrisen kan negativa effekter vara ovanligt förödande för kampen. Militanta formationer på ytterflanken måste därför vara särskilt genomtänkta och medvetna om de principer som fastställts av exempelvis William Smith⁶: De som utför direkt aktioner är ansvariga inför den samlade åsiktsgemenskapen i rörelsen och bundna av plikten att driva rörelsens sak framåt, inte bromsa den. De kan kasta sig in i en kampanj med egenomsförstörelse under förutsättning att de är villiga att ändra eller avbryta den, om det blir tydligt att det leder till för mycket vedergällning, svartmålning och olägenheter för rörelsen. Detta är ett genuint dilemma för de militanta. Å ena sidan måste de förvänta sig att rörelsens moderata delar kommer att klandra dem och ta avstånd från dem – förneka samröre och arbetsdelning - men å den andra sidan kanske det inte finns någon bättre informationskälla om skadliga konsekvenser för rörelsen som helhet. När ignorerar de fördömandet och fortsätter? När ska de hörsamma det och anpassa sig? Om det inte är en moment 22-situation, så är det en balansgång på slak lina. Men ingen har någonsin hävdat att det är bekvämt att vara militant.

Detsamma gäller den ofrånkomliga invändningen utifrån frågan om representation. Varför provocera staten till att slå till med full kraft mot rörelsen? I oktober 2019 åtalades Jessica Reznicek och Ruby Montoya⁷ för brott som kan ge ett straff på 110 år i fängelse. Året innan diskuterades den hotande faren för sabotage och behovet av att staten stryker denna av en panel vid en konferens för olje- och gasföretag i Houston, Texas. Oljemiljardären Kelcy Warren - VD för Energy Transfer, och anhängare till Perry och Trump – siktade direkt in sig på de två 'avskyvärda' kvinnorna: "Jag tror att vi talar om några som behöver avlägsnas från genpoolen." För Reznicek och Montoya, förefaller utsikterna med 110 års fängelse falla i kategorin

uppoffring - relaterad till deras kristna tro - dock inte av den typ som passivt accepterar lidande man inte förtjänar. De riskerade de mest drakoniska straffen i sin motståndshandling och var redo att betala priset. Bör man förebrå dem för deras ställningstagande? Chenoweth och Stephan anser att det som talar mot våldssamt motstånd är att det kräver "höga nivåer av både engagemang och risktolerans", vilket inte passar alla. Men ur en annan synvinkel är uppoffringen en signal till andra att detta är något värt att kämpa för, till och med tillbringa resten av ens liv i fängelse för, och klimatkrisen skulle behöva några fler aktioner av den kalibern. Hittills har få varit beredda att riskera mer än ett par nätter i häktet. Jämfört med vad människor historiskt sett fått gå igenom som kämpat före oss, måste bekvämlighetsnivån för klimataktivism i det globala nord anses vara ganska hög, vilket inte avspeglar problemets allvar.

Kanske kommer fler än Reznicek och Montoya så småningom hitta motivationen. Det kräver inte en villighet att underkasta sig lagen - tvärtom, detta stycke i den civila olydnadens handbok åldras allt snabbare, eftersom den härskande ordning som förstör grunden för allt liv inte förtjänar någon lojalitet från sina undersåtar. Sabotagehandlingarna kan fortsätta i det fördolda. Om man faktiskt vill åstadkomma något bör man inte göra som Roger Hallam⁸, som i förväg tillkännagav att han skulle flyga drönare mot Heathrows flygplats för att protestera mot dess utbyggnad, med det förutsägbara resultatet att han greps på förhand. Ju starkare rörelsen blir desto mer kommer den tvingas i närmkamp med denna typ av repression även om den begränsar sig till de mest icke-våldslika taktiker. I augusti 2018, för att ta ett exempel, blev en aktivist som paddlade kanot inom synhåll för en pipeline i Louisiana handfängslad av privata säkerhetsvakter och kastad in i ett rättssystem som hotade henne med fem års fängelse.

Lagar med stränga påföljder för varje protest mot pipelines har införts i mer än ett dussin amerikanska stater under Trumps tid. Under "höstupproret" 2019 förbjöd polismyndigheten i London alla protester under XR:s flagga. Kriminalisering av icke-våldsamma klimatprotest "skönjs vid horisonten", för att använda Magnus Ranstorps ordval. Om militanta aktioner påskyndar en sådan utveckling i oförsvarligt skadlig grad skulle vi ha en negativ radikal flankeffekt. Om den sprider sig oberoende av sådana aktioner, står rörelsen inför ett val som många andra har tvingats till tidigare: Att backa eller att fortsätta att kämpa, diversifiera taktiken, kombinera underjordiskt och legalt arbete och aldrig ge efter. Att kärleksbomba polisen med blommor är inte nödvändigtvis det säkraste sättet att gå vidare framåt. <<

Översättning: Peter Jervelycke Belfrage och Åsa Hjalmers

Fotnoter på nästa sida.

¹ McKibben är ledande i grundandet av *Step It Up*, en kampanj riktad mot den amerikanska kongressen för att uppmärksamma den globala uppvärmningen, och av 350.org med global inriktning. Redan i sin bok *The End of Nature* från 1988 varnade han för klimatförändringarnas effekter. Han är en eftertrycklig förespråkare för icke-våld som metod i sociala kamper. (Översättarens anmärkning)

² Monbiot är brittisk författare och journalist

med inriktning på miljöfrågor. Har bland annat skrivit *Heat - how to stop the planet burning*, 2006. <https://www.monbiot.com/>

³ Erica Chenoweth och Maria J. Stephan är författare till *Why Civil Resistance Works*, en bok som haft starkt inflytande på grundarna av *Extinction Rebellion*.

⁴ Den brittiske författaren John Lanchester skrev redan 2007 en essä där han resonerade kring det förbryllande faktum att klimataktivister inte använt direkta

sabotagehandlingar i kampen. (övers. anm.)

⁵ Herbert H. Haines är en amerikansk sociolog med forskningsinriktning mot sociala rörelser. Författare till *Black Radicals and the Civil Rights Mainstream, 1954–1970*, ur vilket citatet är hämtat. (övers. anm.)

⁶ Smith är professor i statsvetenskap vid universitetet i Hong Kong. Han har bland annat skrivit *Civil Disobedience and Deliberative Democracy*.

⁷ De båda är katolska klimataktivister som

under 2016 och 2017 med oljebomber i kaffetermosar och med svetsaggregat saboterade pipelines tillhörande Energy Transfer ett konglomerat av pipelineföretag där bland annat Rick Perry, energiminister i Donald Trumps regering, sitter i styrelsen. (övers. anm.)

⁸ Roger Hallam är före detta ekologisk jordbrukare och en av centralgestalterna i grundandet av *Extinction Rebellion*.

Konspiratorisk liberalism

Timothy Snyder har med populärhistoriska böcker, som lagt fokus på fenomenen nazism och stalinism, nått ut till en bredare läsekrets. I hans senaste bok, Vägen till ofrihet, är det istället i de auktoritära högerpopulistiska tendenserna i vår samtid han tar avstamp. Jakob Sandberg har läst den.

Timothy Snyder är en amerikansk historiker vid Yale med Östeuropa som sin specialitet. Han har profilerat sig som en av samtidens stora "offentliga intellektuella", och beskrivs i media som en av få världsstjärnor som sitter inne på så gedigna kunskaper om det historiska fältet han arbetar med. I sina första böcker behandlade han ofta någon framstående person mot bakgrund av en specifik historisk kontext. Med de två storverken *Den blodiga jorden* och *Den svarta jorden* skrev han om Europa under nazismens och stalinismens ok. Sedan revolutionen i Ukraina 2014 och sedan Trump blev USA:s president har Snyder kommit att fokusera på samtids-historia. Detta har nu utkristalliserats i hans senaste bok *Vägen till Ofrihet*

ARTIKELFÖRFATTARE

Jakob Sandberg

är översättare från ryska och persiska, har en masterexamen i Internationella relationer och är medlem i Röda rummet redaktion

som kom på svenska i början av året. Boken är ett försök att förklara de anti-demokratiska politiska tendenser som syns överallt, från Orbans Ungern till Trumps USA. Boken ges ut på landets största förlag Bonnier, och har fått positivt mottagande med en panegyrisk recension på SVT, och på SvD skriver Martin Kragh att boken är angelägen om än inte invändningsfri. Snyder har i boken inte gjort avkall på sin vana att göra svepande men substanslösa antaganden; tvärtom har han renodlat denna tendens, och därför blir hans verk enligt mitt förmenande ett intellektuellt magplask av ofantliga mått. Med tanke på Snyders auktoritet och renommé som historiker är därför en genomlysning av hans påståenden i boken av stor vikt.

I bokens inledning etablerar Snyder ett begreppspar som han sammanlänkar med var sin politisk tendens: ofrånkomlighetspolitik och evighetspolitik. Den förstnämnda representeras av nyliberalismen i väst och marxismen i öst, och den andra av en framväxande fascism och totalitarism på bägge sidor av Atlanten, liksom en renässans för Stalins imperiedrömmar. Ofrånkomlighetspolitik är ekonomisk eller teknisk determinism; evighetspolitik är nationalismens cykliska berättelser om återfödsel och uppoffringar. Den bärande

idéen är att ofrånkomlighetspolitik genererar evighetspolitik. Botemedlet mot denna farsot är inte helt tydligt, men Snyders svar på dessa utmaningar är av utpräglad liberal karaktär – han talar i vaga ordalag om rättssamhället, historisk medvetenhet och individuell ansvar. En bärande tanke för framväxten av evighetspolitik är ojämlikhet och frånvaro av "social mobilitet" (vilket som bekant är en vacker omskrivning för klassresa).

Idéer har samma bärkraft på samhället som materiella omständigheter, och hos Snyder är det också en ideolog som ligger till grunden för det världsläge vi står inför idag: Ivan Iljin, en rysk reaktionär – hos Snyder betecknad som fascistisk – tänkare som landsförvisades av bolsjevikerna. Iljins idéer har enligt Snyder spridit sig som ett virus, och genom hela *Vägen till Ofrihet* får vi följa hur Putin och hans sammanvarna tjekister aktivt har exporterat denna "evighetspolitik" genom att orsaka Brexit, Trump, Ukrainakriget, och snart sagt varje högerradikal rörelse i Europa sedan 2012. En av få ljuspunkter i mörkret är de ukrainare som vintern 2014 störtade Janukovitj; de fick betala ett högt pris för att vägra låta sig sällas in i Putins fälla.

Boken dras med en enorm metodolo-

gisk brist: Snyder har valt att frånga en traditionell notapparat, och har istället referenser i slutet som hänvisar till textstycken. Referenslistan framstår vid ett första ögonkast som mycket imponerande – Snyder har gedigna språkkunskaper, och hänvisar till källmaterial på engelska, ryska, ukrainska, polska, franska och tyska. Men referensernas mångfald döljer tankens enfald – Snyder drar slutsatser som sträcker sig milsvida bortom vad hans referensmaterial täcker upp för, och resonemangen är inte mer originella än vad en karikatyr på totalitarismbegreppet resulterar i. Frånvaron av notsystem gör att specifika kontroversiella påståenden är ytterst svåra att spåra, och referensapparaten blir snarare ett sätt att legitimera tvivelaktiga slutsatser, som annars hade varit svåra att hävda. Referenslistan fungerar som ett intellektuellt rättfärdigande och inte som ett genuint underlag, och en snabb titt på de språk jag själv förstår indikerar att Snyders anspråk inte bottenar i källorna; mer om det längre fram.

Snyder delar in sina kapitel i duala begreppspar som symboliserar en god och en ond sida; "Individualism eller Totalitarism"; "Nytänkande eller Evighet"; "Sanning eller Lögner". Varje kapitel avhandlar ett konkret tema, och i det första kapitlet "Individualism

eller Totalitarism” går Snyder igenom Ivan Iljin, och hur denne ska ha fungerat som Putins vägvisare. Snyder betraktar Iljin som samtidens i allmänhet – och i synnerhet Rysslands – onda genius, och ur honom härleder Snyder i princip allt elände som har sköljt över Europa sedan 2010. Iljin hörde till den så kallade ”vita emigrationen”, och efter landsförvisningen från Ryssland författade han reaktionära skrifter mot bolsjevismen. Huruvida han är fascist eller inte ska lämnas osagt, men desto mer betecknande är Snyders definition av fascism: ”den satte vilja och våld framför förnuft och lag; den förde fram ledare med ett mystiskt band till sitt folk; den betecknade globalisering som en konspiration och inte som en serie problem.” Ingenting om fascismen som instrument för att krossa arbetarklassen, om fascismen som ett fenomen med djupa rötter i civilsamhället, eller relationen mellan våldsmonopol och paramilitära grupper. I Snyders framställning träder fascismen fram bara som idéer, genom böckernas värld, och trollar sig in i huvudet på ondskefulla skurkar. Dess materiella och politiska betingelser är märkbart frånvarande.

Iljin är, skriver Snyder vidare, ”den viktigaste fascisten som har fått nytt liv i vårt århundrade”, och har ”förärats en så fullständig återuppståndelse som en stat kan skänka en filosof”. Enligt Marlene Laurelle – en av samtidens främsta experter på rysk extremhöger – ska Putin ha citerat Iljin fem [sic] gånger, och aldrig berättar Snyder vilka övriga tänkare Putin citerar. I en bisarr passage gör han ett försök att få det att framstå som om Lenin och Iljin stod varandra nära: den yttre likheten mellan männen, liksom att Lenin ska ha använt Iljin som pseudonym anförs som bevis, men viktigast är givetvis att ”liksom den marxistiska socialistiska utopin fordrade Iljins ’gudomliga totalitet’ våldsamt revolution.”

Putin konsoliderade sin nya vision i Ryssland efter presidentvalet 2012, men det skulle dröja ett par år tills han skulle exportera den till västmakterna. Den stora skådeplatsen för detta blev Ukraina vintern 2014. I beskrivningen av den ukrainska revolutionen faller Snyder in i exakt samma manikeiska dualism av godhet och ondskasom han anklagar Iljin för. Euromaidanupproret beskrivs som en revolution mot oligarkin, och då gör Snyder förstås rätt i att tåga still om att de faktiska makthavarna i Ukraina efter revolutionen var just oligarker, med Ihor Kolomojskyj som guvernör i Dnipropetrovsk (idag Dnipro), och landets rikaste man Petro Porosjenko på presidentposten. Det abstrakta ideal om historisk medvetenhet som Snyder ser i den Ukrainska revolutionen döljer dess verkliga nyli-

berala politiska innehåll, och följaktligen förbigår Snyder med tystnad hela den politiska strukturen i protesterna, med de stora oppositionspartierna i parlamentet som helt centrala aktörer i rörelsen. Att Ukraina till skillnad från Grekland böjde sig för IMF:s och världsbankens krav efter revolutionen sägs det ingenting om; den ojämlikhet Snyder ser som konstituerande för ofrånkomlighetspolitik har aldrig med verklig kapitalism eller dess institutioner att göra. Den högerextrema närvaron i Kiev tonas ned, och talande är tystnaden om hyllandet av den högst verkliga fascisten Stepan Bandera i Ukraina, en man som ledde en organisation ansvarig för mordet på upp till hundratusen civila polacker i Andra Världskrigets slutskede. Det postrevolutionära Ukraina har redan döpt ett tiotal gator efter honom.

Riktigt fråntötande är dock Snyders syn på självständig handlingsförmåga hos befolkningen i östra Ukraina. Utöver de goda majdanhängarna agerar de över huvud taget inte, förutom de som låter sig manipuleras av Sauron-Putin i Kreml och hans fascistiska underhuggare, som den hårdförelse ryske befälhavaren Igor Girkin. I bokens vämjeligaste passage hävdar Snyder att Odessamassakern den 2 maj 2014 – en avgörande händelse för det påföljande kriget – var resultatet av Rysslands ”försök att hetsa till intern revolt i Ukraina”. Han hävdar vidare på fullaste allvar att ”Ryssland tackade för hjälpen [från amerikanska vitmaktledare] genom att införa en efterbildning av sydstaternas stridsflagga som emblem för de områden de ockuperade i sydöstra Ukraina”. Det konspiratoriska anslaget (”tackade för hjälpen”) är hårresande nog, men Snyder har också fel i sak: det faktum att Pavel Gubarev – en av ledarna för det pro-ryska upproret – i sin bok *Novorossijas fackla* uttryckligen har sagt att den ryska örlogsflaggan utgör inspirationen för den fana som valdes till upprorsymbol tycks inte bekymra Snyder.

Många långa sidor ägnas åt att detaljerat gå igenom hur Kreml ligger bakom den framväxande högerpopulismen i EU, liksom Trumps presidentskap. Utan tillstymmelsen till ironi hävdar Snyder att Putins regim direkt orsakat flyktingkrisen 2015, när Merkel annonserade att Tyskland skulle ta emot en halv miljon flyktingar: ”det var ingen tillfällighet att Ryssland började bomba Syrien tre veckor senare [...]. Ryssland skulle bomba Syrien för att generera flyktingar och sedan se till att européerna greps av panik. Detta skulle hjälpa AfD och därmed göra Europa mer likt Ryssland [...] Om Merkel vill ha flyktingar ska vi ordna så att hon får dem, sade ryssarna sinsemellan och ut-

nyttjade hela saken till att rasera hennes regering och den tyska demokratin. Ryssland levererade inte bara flyktingarna själva utan också bilden av dem som terrorister och våldtäktmän”. Att ett sådant kausalt samband är närmast omöjligt att upprätta bekymrar inte Snyder. Överallt finns glidningar i texten; han hävdar utan minsta stöd i källorna att Putin ska ha haft som direkt mål att upplösa den ukrainska staten, att han ska ha rekommenderat utnyttjandet av civila som måltavlor när rebellerna i östra Ukraina tog skydd i städerna, att han aktivt arbetar för att krossa EU, etc. Evighetspolitiken tar sin början där faktualitet slutar, hävdar Snyder. Hans egen bok kvalificerar sig helt och hållet in i denna självdefinierade evighetspolitik.

Denna konspiratoriska världsbild är bokens sammanhållande kitt. Snyder argumenterar emellanåt för ojämlikhet som en bidragande faktor och de enda passagera värda att läsa är också de sidor mot slutet där han tar upp dess påverkan på det amerikanska samhället. Detta drunknar dock i den konspiratoriska röta som har greppat boken i övrigt. Han nämner inte med ett ord den enorma fattigdom som följde på Sovjetunionens fall, med effekter som att medelåldern på sina håll sjönk med tio år, och med nästan tre miljoner för tidigt döda bara i Ryssland. Inte heller omnämns de strukturella förändringar som skedde i världen i Världsbankens och IMF:s regim – långt innan Putin kom till makten – inte bara i det forna Sovjet, utan globalt. Istället ligger förklaringen i en rysk intellektuell som Putin ska ha citerat vid fem tillfällen.

I slutändan blir Timothy Snyders bok inte en informativ upplysning över vår tid, så som den förmodligen var tänkt att vara, utan ett sorgligt monument över liberalismens konspiratoriska sida. Rehabiliteringen av Iljin som filosof, som i allt väsentligt är ett symptom för reaktionära tendenser i det samtida Ryssland blir hos Snyder dess orsak, och de bredare implikationerna av hans resonemang visar på en förbluffande kunskapsteoretisk okunskap. Snyders förklaringsmodeller liknar till förväxling de krafter han säger sig kämpa mot – ojämlikheten i världen är inte resultatet av bredare materiella och ekonomiska historiska tendenser, utan av ett aktivt ingripande från en illvillig rysk regim. Likt polismannen i Becketts *Molloy* som alltmer liknar den skurk han skuggar, liknar Snyders tankefigurer de konspirationer som busneras ut i de miljöer han säger sig bestrida. Den vetgirige läsaren får vända sig någon annanstans för att söka svar i samtidens politiska landskap. <<

Denna konspiratoriska världsbild är bokens sammanhållande kitt. Snyder argumenterar emellanåt för ojämlikhet som en bidragande faktor och de enda passagera värda att läsa är också de sidor mot slutet där han tar upp dess påverkan på det amerikanska samhället.

Demokrati eller kapitalism?

En introduktion till Ellen Meiksins Woods tänkande

Demokrater och antidemokrater under antiken var inte överens om mycket, men det stod helt klart för båda parter att den atenska demokratin och demokrati i allmänhet symboliserade den arbetande majoritetens klassmakt. För atenarna hade därför det vi kallar demokrati idag - där ett fåtal rikas makt inte längre är oförenligt med definitionen av demokrati - i själva verket varit en antidemokratisk styrelseform. För att kunna begripliggöra den process genom vilken den moderna demokratin förpassades till en rent politisk sfär, samtidigt som den ekonomiska makten lämnades intakt, menar Ellen Meiksins Wood att vi måste förstå kapitalismens särskilda form av egendomsrelationer. I den fjärde delen av Röda rummets serie över samtida marxistiska aktivister och teoretiker introducerar Carl Wilén Woods författarskap, med ett särskilt fokus på frågan om skillnaden mellan den antika och den moderna demokratin.

Ellen Meiksins Wood (1942–2016) föddes i New York 1942, ett år efter att hennes lettiska föräldrar – som var aktiva i Allmänna judiska arbetarförbundet för Litauen, Polen och Ryssland (Der Bund) – hade tvingats på flykt och hamnat i USA. Hon disputerade i statsvetenskap 1970 vid University of California och kom sedan att publicera mängder av artiklar (varav ett dussintal verkligt inflytelserika), ett tiotal böcker i eget namn och ytterligare två samskrivna. Mellan 1984 och 1993 var hon medlem i redaktionskommittén för *New Left Review*. Mellan 1997 och 2000 var hon en av redaktörerna för *Monthly Review*. När Wood gick bort 2016 beskrevs hon av hennes nära vän och intellektuella meningsfrände Robert Brenner "som "en socialist engagerad i arbetarklassens egen frigörelse." Hon hade, lade Brenner till, "varit mer än nöjd med att bli ihågkommen på det viset".

Wood kommer även att bli ihågkommen som en passionerad och sträng historiskt orienterad teoretiker. Det

går knappast att läsa en rad av Wood utan att slås av den ovanliga kombination av rigorositet och glädje som präglar hennes tänkande. Oftast får man ju nöja sig med ena sidan av denna konstellation: antingen Slavoj Žižeks humor och njutningslystnad eller Erik Olin Wrights allvar och noggrannhet, exempelvis. Ellen Meiksins Wood var, som någon skrivit, något så sällsynt som en akademiker med en berättares själ.

Därför kanske det inte är så konstigt att Wood med stort tålamod om och om igen återkommer till de sociala egendomsrelationernas centrala status samtidigt som hennes nyfikenhet har fört henne till ämnen med en bredd långt utöver det vanliga. Hon har engagerat sig i djupgående undersökningar av politisk teori från antiken till senmedeltiden, såväl som av enskilda politiska filosofer som Platon, Aristoteles, John Locke, Jean-Jacques Rousseau, Karl Marx och Max Weber. Hon har utvecklat innovativa angreppssätt och strategier för samhällsanalyser av politisk teori som tar hänsyn till specifika historiska omständigheter. Hon har erbjudit omläsningar och nya tolkningar av centrala begrepp som civilsamhälle, demokrati, borgerlig revolution, medborgarskap och liberalism. Hon har även varit en inflytelserik kritiker av andra marxister och postmarxister, speciellt rörande frågor om klass, historiografi, liberal demokrati, socialism, marknad och kapitalismens ursprung. Sedan mitten av 1990-talet fokuserade hon på analyser av Upplys-

ningen, postmodernism, globalisering, imperialism och förhållandet mellan demokrati och kapitalism.

I två av hennes sista böcker, *Citizens to Lords* (2008) och *Liberty and Property* (2012) återvände hon till vad som kan ses som hennes ursprungliga projekt – det politiska tänkandets sociala historia – som hon tillsammans med Neil Wood initierade med den samförfattade boken *Class Ideology and Ancient Political Theory* (1978). Wood skulle ha utkommit med ett tredje band i serien över den politiska teorins historia under 2500 år, men hann tyvärr inte färdigställa detta arbete före sin bortgång 2016.

Arbetarklassens frigörelse

Sitt riktigt stora genombrott fick Wood 1986 genom *The Retreat from Class*, där hon erbjuder en kraftfull kritik av den långtgående högersväng som före detta marxister och andra intellektuella – Ernesto Laclau, Chantal Mouffe och Gareth Stedman Jones, bland många andra – företog sig under 1980-talet. Om det inte går att belägga ett perfekt och rent orsakssamband mellan klassposition och klassmedvetande – klass i sig och klass för sig – kan det enligt Laclau och Mouffe inte existera något som helst samband. I ett andra led kan de hävda att politik och diskursiva praktiker – varav skapandet av politiska identiteter som "folket", "arbetare", "de 99 procenten", "feminist", "antikapitalist", "Sverige-vänner", etc. är viktiga exempel – mäs-

te behandlas som fullkomligt "autonoma" från ekonomin. I ett tredje led kan så föreställningen om arbetarklassens avgörande egenskaper för socialistisk strategi stämplas som en illusion.

Wood demonstrerar hur detta argument är en följd av Louis Althusserns tänkande i synnerhet och eurokommunism och vänsterpopulism i allmänhet, samt hur det bygger på ett enkelt felslut. Bara för att förhållandet mellan klass och klassmedvetande inte är ett rent, direkt och enkelriktat orsaksförhållande innebär det inte att det inte existerar något förhållande överhuvudtaget. Utan föreställningen om ett okomplicerat orsakssamband mellan ekonomi och politik hade Laclau och Mouffes slutsats om absolut skillnad varit meningslös. Och den som letar efter någon som försvarar en så pass reduktionistisk analys får söka länge.

Wood identifierar även hur den postmarxistiska populismen får strategiska konsekvenser. Om det inte existerar några som helst relationer mellan klass och klassmedvetande följer att olika sociala grupper inte kan vara intresserade av olika former av politik. Det är alltså en ren slump om den rikaste procenten stödjer en kapitalvänlig politik. Mobilisering blir blott och bart en fråga om att övertyga så många som möjligt om att socialismen är "en bättre idé" än övriga alternativ. Så har naturligtvis liberaler alltid föreställt sig att politik fungerar. Wood visar hur

ARTIKELFÖRFATTARE

Carl Wilén

är doktorand i sociologi vid Göteborgs universitet och medlem i Röda rummets redaktion.

postmarxismen rentav landar i den vulgärliberala föreställningen om en enkel skillnad mellan ett fåtal rättänkande missionärer å ena sidan och en oupplyst pöbel som ska övertygas å andra sidan.

Det är viktigt att påpeka att Woods intervention inte bara var av akademiskt eller teoretiskt värde. Tvärtom hade Laclau och Mouffes projekt – precis som övriga former av "posttänkande" som växte fram som svampar ur jorden under den här tiden – medvind under 1980-talet. Woods bok publicerades i kölvattnet av den stora gruvstrejken 1984–1985, där Margaret Thatcher gick segrande ur striden. Socialdemokratiska partier lanserade i flera länder "den tredje vägens politik" och nedprioriterade sin roll som arbetarpartier. Den som i det läget var villig att deklarerat att klass saknade betydelse mottogs naturligtvis väl i det politiska etablissemanget. För de som var skeptiska inför alla de "omprövningar" som forna marxister ägnade sig åt vid den här tiden blev Woods bok viktig.

Woods polemik mot postmarxismen är alltså teoretiskt och politisk angelägen samtidigt. Den enkla förklaringen till denna enhet mellan teori och praktik är att hon aldrig förlorade det grundläggande målet ur sikte: arbetarklassens frigörelse måste vara dess eget verk. Denna övertygelse återspeglas också i andra inflytelserika interventioner, som i kritiken av begreppen civilsamhälle och globalisering. Mot den bakgrunden kan Woods skeptiska inställning till abstrakta och statiska teoretiska modeller över olika produktionsförhållanden och deras olika "nivåer, som bas och överbyggnad", ses. Den typen av abstrakt teori – allthusseriansk eller ej – ställer sig helt enkelt i vägen för Marx egen princip om "praktisk aktivitet" och handling som ledstjärnor, samtidigt som denna aktivitet och handling alltid befinner sig inom ramen för omständigheter som är ett resultat av historien. Betonningen av processer och handling innebär emellertid inte att Wood svänger över till den anti-teoretiska extremen. Till skillnad från båda parterna i den konflikt inom den marxistiska tanketraditionen som ibland beskrivs som en schism mellan teori och historia ställer hon överhuvudtaget inte historia och teori emot varandra.

”

Woods utgångspunkt är att allt fler marxister vid den här tiden hade börjat omfamna och till och med fördjupa den rigida uppdelningen mellan ekonomi och politik, som har tjänat borgerlig ideologi så väl alltsedan de klassiska ekonomerna "upptäckte" ekonomin som ett självständigt apolitiskt objekt. På så vis tappade marxismen bort sin i grund och botten politiska själ.

Uppdelning av ekonomi och politik under kapitalismen

Även om Woods verkliga genombrott kom med boken *Retreat from Class* blev hon omtalad redan fem år tidigare när hon publicerade sin nu klassiska artikel *The Separation of the Economic and the Political in Capitalism* (1981) i *New Left Review*. Det är denna artikel som grundlägger argumenten för vikten av att undersöka historiskt specifika egendomsrelationer, samt för att kapitalismen präglas av en unik form av separation mellan ekonomi och politik. Detta är teman som i stort sett återkom i allt Wood skrev därefter: antingen som teoretiskt och historiskt undersökningsobjekt i egen rätt (som i *The Origins of Capitalism* från 1999 och 2002 eller *Empire of Capital* från 2003) eller som analytiskt verktyg (som i *Peasant-Citizen and Slave* från 1988 eller *The Pristine Culture of Capitalism* från 1992).

Woods utgångspunkt är att allt fler marxister vid den här tiden hade börjat omfamna och till och med fördjupa den rigida uppdelningen mellan ekonomi och politik, som har tjänat borgerlig ideologi så väl alltsedan de klassiska ekonomerna ”upptäckte” ekonomin som ett självständigt apolitiskt objekt. På så vis tappade marxismen bort sin i grund och botten politiska själ. Woods kritiska utgångspunkt för henne emellertid inte till den motsatta sidan där det fanns andra marxister som såg uppdelningen mellan ekonomi och politik som blott ett teoretiskt eller intellektuellt problem, eller i värsta fall som en illusion. Istället argumenterar hon för att den begreppsliga uppdelningen är rotad i en historisk verklighet som är specifik för kapitalismen och som har varit ett stort hinder för arbetarrörelsen - genom vilken rörelsen har tenderat att splittras i en ekonomisk och en politisk gren. Att uppfatta uppdelningen mellan ekonomi och politik som falsk är alltså bara ett snäppet mindre allvarligt fel än att omfamna denna föreställning okritiskt. Woods syfte med sin artikel och efterkommande fördjupande undersökningar av uppdelningen mellan ekonomi och politik är att bidra med praktiskt användbar teoretisk kunskap, genom att ställa frågan om hur det kommer sig kapitalismen framträder som ett system med en ekonomisk och en politisk sfär.

Till sin hjälp tar hon Robert Brenners arbeten om kapitalismens ursprung. Brenner är historiker och har behandlat frågan om övergången från feodalism till kapitalism. I sina undersökningar har han främst vänt sig mot två alternativa förklaringsmodeller. Den första modellen kallar han seku-

lar malthusianism, där kapitalismens ursprung förklaras som en effekt av befolkningsutvecklingens långsiktiga cykler. Den andra modellen kallar han kommersialiseringsmodellen, där marknadens och handelns utbredning blir den viktigaste förklaringen till kapitalismens uppkomst. I en fördjupning av denna kritik har Brenner myntat uttrycket nysmithiansk marxism som ett epitet för marxister som, i likhet med Immanuel Wallerstein, likställer marknadsutbyte för vinstmaximering på ett transnationellt plan med kapitalism.

Ett problem med dessa båda perspektiv är enligt Brenner att inget av dem kan förklara hur samma orsaker – demografiska mönster i den ena modellen och deltagandet i gemensamma handelsnätverk i den andra – kan ge upphov till olika effekter i olika länder, med konsekvenser inte bara för inkomstfördelningen utan även för den långsiktiga ekonomiska tillväxten och produktivkrafternas utveckling. Brenner argumenterar i stället för att den avgörande faktorn är den specifika karaktären hos de sociala egendomsrelationerna, som skapar olika effekter i olika sammanhang. Endast i England tvingade den dominerande formen av egendomsrelation de viktigaste ekonomiska aktörerna – jordägarna (ofta aristokrater) och bönderna – att skapa kostnadseffektiva och konkurrenskraftiga villkor som ledde till effektivisering av produktionen, specialisering, vinstackumulering och innovationer. Anledningen till detta var enligt Brenner att jordägarna i England saknade direkt ”utomekonomisk” makt som kunde användas för exploatering och att bönderna i allt större utsträckning hade blivit beroende av marknaden för sin utkomst. Eftersom bönderna hade blivit fråntagna sina produktions- och existensmedel, och eftersom den exploaterande klassen i England var svagare än på andra platser och i hög grad saknade direkta möjligheter att använda öppet tvång och statens resurser, hänvisades dessa nya klasser – arbetarna och kapitalisterna – till konkurrens, såväl inom sin egen klass som klasserna emellan. Utan dessa ekonomiska mekanismer hade det inte funnits tvingande incitament till innovationer och kapitalismen systematiska tillväxt.

Redan i den nämnda artikeln från 1981 och i senare arbeten utvecklar Wood Brenners historiska undersökningar. Inte minst renodlar hon de teoretiska och strategiska insikter som kan vinnas utifrån denna analys. I grund och botten handlar det om att kapitalismen är ett system där tillägnelse inte är direkt beroende av rättslig och politisk ojämlikhet. Även om den politiska

sfären i sista instans är nödvändig för att egendomsrätten ska kunna upprätthållas innebär detta oberoende att kapitalet kan nöja sig med att tillgoda sig merarbete i den ekonomiska sfären med hjälp av ekonomiska påtryckningsmedel. Förutsättning för att dessa ekonomiska medel ska vara effektiva är arbetskraftens dubbla frigörelse som Marx beskriver i ironiska termer i *Kapitalet*: arbetarens möjlighet att fritt ingå kontrakt med vilken kapitalist som helst samt frihet från ägandet av och tillgången till produktionsmedel, vilket i annat fall hade inneburit att hon inte hade varit fri att ställa sitt arbete till marknadens förfogande. Kapitalismen skiljer sig alltså från icke-kapitalistiska produktionsätt, som har varit direkt beroende av utomekonomiska former av tillägnelse av överskott genom öppet tvång, traditionella beroendeförhållanden och plikter – med mera – som såg olika ut beroende på politisk och rättslig status. I dessa sammanhang är egendom i en direkt mening ”politiskt konstituerad” och merarbete har överförts till en privat härskare (private lord) eller stat genom skatt, dagsverken, arrende eller andra tjänster – institutioner som i sista hand upprätthölls med hot om och bruk av våld. Med andra ord hade en uppdelning mellan ekonomi och politik varit obegriplig i de icke-kapitalistiska samhällsordningarna. Under kapitalismen ”väljer” arbetaren att sälja sin arbetskraft till vem hon vill och ingen utesluts på förhand från möjligheten att äga. Detta innebär att politisk och rättslig status inte har någon direkt inverkan på ekonomiska förhållanden och vice versa.

Den atenska bondemedborgaren

I ett flertal monografier och artiklar – som *Peasant-Citizen and Slave* (1988), *Democracy against Capitalism* (1995) och *Citizens to Lords* (2008) – återkommer Wood till den atenska demokratin som en unik historisk företeelse som skiljer sig både från uppdelningen mellan ekonomi och politik under kapitalismen och från andra icke-kapitalistiska sammanhang som präglas av att ekonomi och politik inte kan skiljas från varandra på något meningsfullt sätt. Wood intresserar sig speciellt för vad atenarna kallade för isegoria. Isogoria har med yttrandefrihet att göra, men i en mycket speciell mening eftersom termen är en av flera som i grekiskan benämnde jämlikhet. En direkt översättning skulle kunna lyda ”allas jämlikhet i offentligt tal”. I själva verket har isegoria inga som helst paralleller i vår egen politiska vokabulär. Dagens yttrandefrihet har med förvaro av hinder för vår rätt till yttrande att göra; isegoria betydde enligt ate-

Kapitalismen skiljer sig alltså från icke-kapitalistiska produktionsätt, som har varit direkt beroende av utomekonomiska former av tillägnelse av överskott genom öppet tvång, traditionella beroendeförhållanden och plikter – med mera – som såg olika ut beroende på politisk och rättslig status.

narna själva de fattigas och arbetandes aktiva politiska deltagande. Genom att ta fasta på detta jämlikhetsbegrepp blottlägger Wood hur det innehåller en särskild form av egendomsrelation. Den atenska demokratin var ett resultat av en revolution där aristokratins ställning försvagades, samtidigt som en social grupp utan tidigare historisk motsvarighet uppstod: den atenska bondemedborgaren. Sammansättningen av termerna ”bonde” och ”medborgare” vittnar om att denna omvälvning samtidigt var både politisk och ekonomisk, och det är bondemedborgarens aktiva politiska deltagande som begreppet isegoria relaterar till. I den meningen signalerar isegoria även att den uråldriga uppdelningen mellan härskare (som inte producerade) och producenter (som inte deltog i politiken) utmanades i den atenska demokratin på ett mer djupgående sätt än i någon annan känd revolution. För en antidemokrat som Platon var den atenska demokratis värsta brott att ”en smeds eller skomakares råd accepterades i politiska frågor”.

Vid det här laget är det säkert någon som frågar sig om det är rimligt att kalla den atenska demokratin för demokrati överhuvudtaget samtidigt som såväl slavar och utlänningar som kvinnor exkluderades från isegoria. ”Aten var en demokrati”, skriver Wood som svar på denna invändning, ”i den meningen – och bara i den meningen – som grekerna själva förstod denna term, som de själva hade uppfunnit. Den hade att göra med demos makt, inte bara som en politisk kategori utan som en social: de fattiga och vanliga människorna.” Enligt Wood är därför Aristoteles helt rätt ute när han erbjuder något i den moderna människans ögon så ovanligt som en klassdefinition av demokratin, såsom den skiljer sig från oligarkin: ”det som skiljer demokrati från oligarki”, skriver Aristoteles i *Politiken*, ”är fattigdom respektive rikedom, och där maktutövning beror på förmögenhet, vare sig de förmögna är få eller flera, där är statskicket med nödvändighet en oligarki ... och där de medellösa bestämmer är det demokrati.”.

Maktens rötter i fattigdom eller rikedom är med andra ord det grundläggande kriteriet för om vi har med en oligarki eller demokrati att göra, enligt Aristoteles definition. För Wood var Aten en demokrati i den meningen att arbete och medborgarskap förenades i klassmakt. Demos bestod av en arbetande majoritet som härskade.

Det är på den här vägen som Woods tolkning av den atenska demokratin krockar med den vedertagna bilden av den atenska demokratin. Wood

anklagar inte bara kända marxistiska analyser av Perry Andersons och Geoffrey Ernest Maurice de Ste. Croix för att acceptera vad hon kallar för ”myten om den overksammas arbetaren”, utan även så pass olika teoretiker som Adam Smith, G.W.F. Hegel, John Gillies, William Mitford, vid sidan av Friedrich Engels och Karl Marx själva. Wood vänder sig mot samtliga som hon kritiserar för att ha misslyckats med att få syn på bondemedborgarens helt unika egenskaper. Anledningen till denna blindhet står att finna i det faktum att de har tillskrivit det atenska slaveriet en särskild status, vilket har resulterat i att man har frammanat en bild av atenarna som en overksam massa som utnyttjar slavar.

Wood förnekar inte slaveriets existens eller att det fanns atenska medborgare som utnyttjade slavar, men hon menar att det är ett fatalt misstag att tillerkänna slavarnas arbete den avgörande vikt som man gör i flertalet analyser eftersom man då låter det som verkligen utmärkte den atenska demokratin gå förlorat. Enligt Wood var inte slaveriet av den omfattningen att det kan sägas utgöra den ekonomiska grunden för produktionssättet i den atenska samhällsformationen. För detta argument stödjer hon sig mot Platon, Xenophon och Aristoteles, för vilka det speciella med den atenska demokratin inte var slavarnas arbete utan att majoriteten av medborgarna arbetade för sin brödföda. Denna bild av den atenska demokratin blev omtvistad först i samband med revolutionens tidsålder mot slutet av 1700-talet, när egendomslösa lönearbetare inte bara blev en allt vanligare syn utan även en reell politisk kraft och ett hot mot den härskande klassen. ”Myten om den overksammas atenaren representerar herrens uråldriga klagomål mot tjänaren”, skriver Wood, ”men med den nya sociala ordningens tilltagande känsla av brådska ...” Med andra ord: den atenska demokratin började misskrediterades i de härskande klassernas intresse mot slutet av 1700-talet när bönder, slavar och arbetare i den amerikanska, haitiska och franska revolutionen hade visat att social förändring är möjlig och när den egendomslösa arbetarklassen började växa på allvar, för att begränsa den dåvarande diskussionen om demokratins räckvidd.

Det västenliga med den atenska demokratin var alltså enligt Wood att majoriteten av medborgarna var bönder som själva ägde sina produktionsmedel. Därför var de inte beroende av att sälja sitt arbete för sin överlevnad. Dessutom innebar det demokratiska medborgarskapet i Aten att småskaliga producenter i stor utsträckning skyddades från utomekonomiska hot

om tillägnelse från överordnade klasser, vilket de arbetande klasserna i normalfallet har varit utsatta för i andra icke-kapitalistiska samhällen, samtidigt som medborgarskapet faktiskt reducerade den socioekonomiska ojämlikheten. Detta betydde i sin tur att en förändring av medborgarskapets politiska status i en direkt mening även hade berört klassrelationer. Den atenska demokratin var substantiell snarare än formell. Om medborgarskapet hade vidgats till att inkludera slavar och kvinnor (politisk förändring) hade resultatet varit ingenting mindre än en social revolution (ekonomisk förändring).

Den moderna demokratis begränsningar

För antidemokratiska anhängare av uppdelningen mellan härskare och producenter kom skilsmässan mellan det politiska och det ekonomiska i kapitalismen som en skänk från ovan. Inte minst erbjöds man en helt ny lösning på ett gammalt problem: hur göra för att få andra att arbeta för en själv? Tidigare hade lösningen på tillägnelsens problem nästan alltid bestått av öppet utomekonomiskt tvång grundat i enheten mellan politik och ekonomi, samt i en skarp begränsning av gruppen medborgare och makthavare till en fåtalig exklusiv skara. På så vis minimerades risken att den som arbetar också skulle delta i politiken och att fåtalets tillägnelse av flertalets arbete skulle bli sårbar. I samband med uppkomsten av kapitalismens separering mellan ekonomi och politik kunde demos utvidgas utan att tillägnelsen hotades, eftersom demos också var berövd sitt inflytande över ekonomin till följd av omförflyttningen och förminslandet av demokratin till en rent politisk sfär. Konservativa reaktioner mot demokratiska reformer och revolutioner som har resulterat i inkluderingen av grupper som tidigare varit exkluderade från medborgarskap (egendomslösa, religiösa minoriteter, kvinnor, slavar, svarta) har i den meningen varit missriktade eftersom de i själva verket inte hotade de härskandes intressen i någon grundläggande mening.

Det är enligt Wood mot den här bakgrunden som den oöverträffade utbredningen av fri- och rättigheter som präglar demokratin i kapitalismen ska förstås. Även om denna var ett resultat av politisk handling underifrån hade den knappast blivit lika framgångsrik om inte jämlikheten och friheten hade isolerats och abstraherats från makt- och egendomsrelationer på ett sätt som lämnade den ekonomiska makten intakt. Med andra ord: den moderna såväl som den atenska demokratin kännetecknas av att den uråldriga

Wood förnekar inte slaveriets existens eller att det fanns atenska medborgare som utnyttjade slavar, men hon menar att det är ett fatalt misstag att tillerkänna slavarnas arbete den avgörande vikt som man gör i flertalet analysereftersom man då låter det som verkligen utmärkte den atenska demokratin gå förlorat.

uppdelningen mellan producenter och härskare har upplöst. Men efter en mer än två tusen år lång väntan gjorde den "arbetande multituden" till slut entré i medborgarskapets gemenskap i den kapitalistiska demokratin som "en samling isolerade individer" utan "egendom och avskalad alla gemensamma solidariteter." Woods slutsats är att det förvisso är sant att den moderna demokratin, som den antika, är ett system inom vilken människor är medborgare oberoende av status eller klass. Men om klass inte gör någon (rättslig) skillnad för medborgarskap i något av fallen är även det omvända sant i den moderna demokratin: medborgarskap gör marginell skillnad i förhållande till klass.

På det här viset synliggörs demokratis väsen i det atenska och det kapitalistiska sammanhanget samtidigt: medborgarskap som lämnar klassrelationer orörda var inte (och kunde inte vara) fallet i den atenska demokratin, eftersom politiska rättigheter hade långtgående konsekvenser för relationen mellan rik och fattig, på grund av att tillägnelse var ett resultat av politisk och rättslig status och makt. Och omvänt: herre och dräng i det feodala systemet hade inte kunnat vara rättsliga och politiska jämlikar utan att detta system hade underminerats. I båda fallen utgjorde likhet (medborgare) och skillnad (icke-medborgare) egendomsrelationernas substans och grund, vilket innebar att något sådant som "formell" demokrati hade varit obegripligt. Jämlikhet mellan herre och dräng hade varit synonymt med grundläggande revolutionära förändringar.

Under kapitalismen råder helt andra villkor. Skomakarens och smedens medborgarskap har inte inneburit en social revolution. Demokratin i kapitalismen är inte oförenlig med ett fåtal rikas makt. Den moderna demokratin utgör i den meningen ingenting mindre än en antidemokratisk revolution mot den demokratiska principen om isegoria, den fattiga majoritetens politiska deltagande och klassmakt. Woods slutsats är att de kapitalistiska egendomsrelationernas ofrihet och ojämlikhet inte bör ses som perversionser utan som förverkligandet av de former av frihet och jämlikhet som impliceras av varuutbytet i kapitalismen. I en grundläggande mening är alltså frihet och jämlikhet i kapitalismen tomma.

Att missta frågan om medborgarskap, exkludering och inkludering för vår tids centrala frågor innebär enligt Wood att ärva ett problem från en svunnen tid som präglades av att politiska privilegier hade omedelbara eko-

nomiska effekter. Upptagenheten vid inkludering och exkludering under kapitalismen leder till en politisk strategi som aldrig kommer att kunna hindra att demokratin är förenlig med fåtalets styre. På sin höjd leder den – vilket förvisso inte alls är ovanligt bland vår tids självutnämnda "radikala" politiska filosofi – till ett sökande efter marginella och utsatta grupper som bör inkluderas. Och när marginalitet, utsatthet eller sårbarhet ställs i centrum som synonymt med radikal politik upphöjs oförmåga till ett självändamål, istället för att försök att bygga allianser inom den stora och centrala

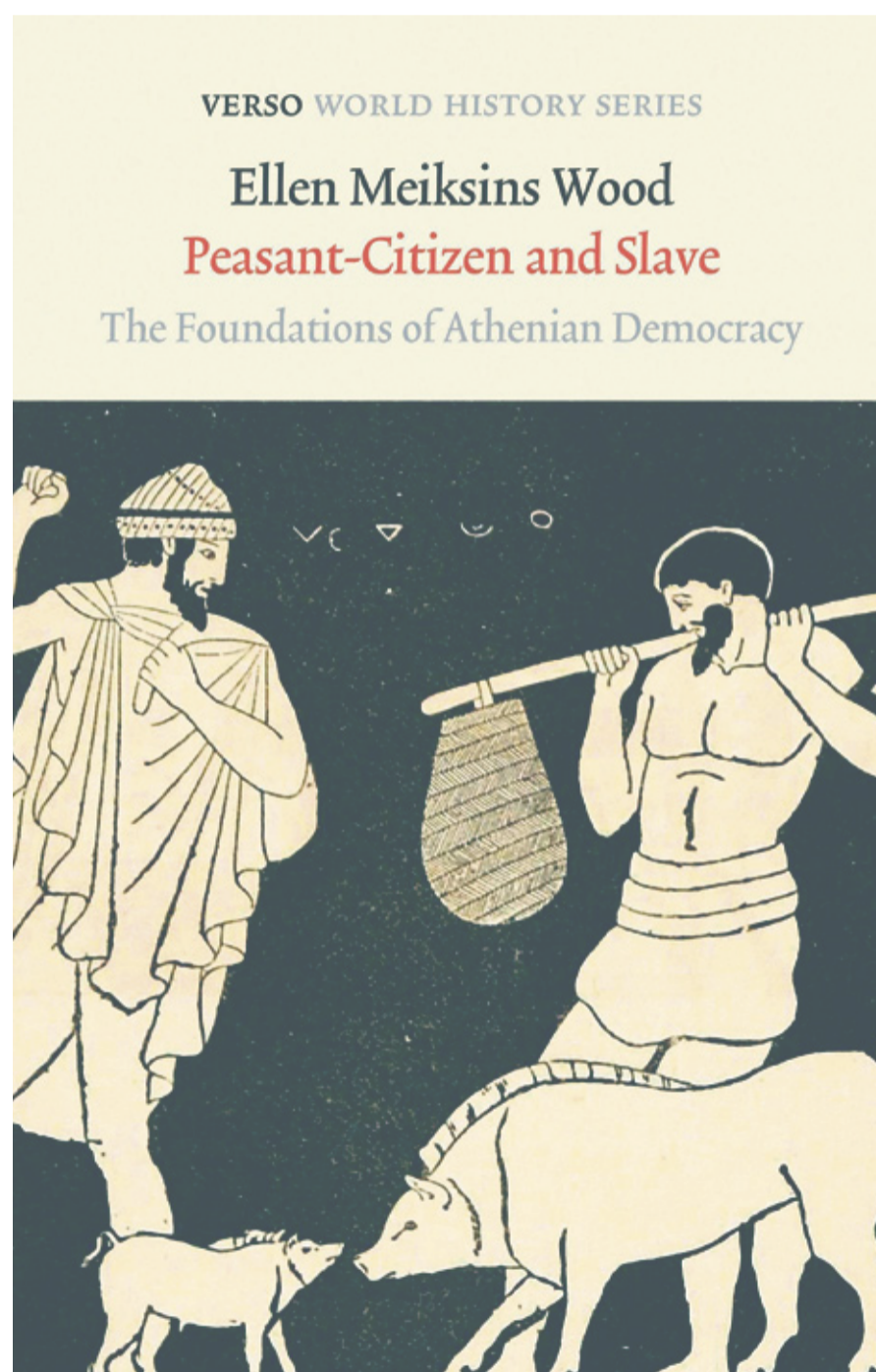
Avslutande anmärkningar

Woods arbeten har naturligtvis bjudit in till kritik – vilket inte är något annat än ett självklart kännetecken för alla som accepterar riskerna det innebär att försöka besvara de riktigt stora frågorna. Betoningen av de sociala egendomsrelationerna har resulterat i beskyllningar om att Woods marxism representerar en "politisk marxism", eftersom detta fokus kom på bekostnad av produktivkrafternas status i analysen och till en bild av historien som ett resultat av kollektiva aktörers medvetna kamp – läs: klasskamp.

atenska demokratin genom att underskatta slavarbetets utbredning inom jordbruket och för ekonomin i sin helhet.

Vad som dock inte har skapat någon större debatt är slutsatsen att den moderna friheten och jämlikheten inte perverteras och oskadliggörs av den utbredda ojämlikheten som existerar i kapitalismen utan tvärtom utgör de kapitalistiska egendomsrelationernas förverkligande. Wood nämner förvisso även att "borgerlig frihet och jämlikhet representerar ett framsteg jämfört med föregående former". Men detta framsteg är trots allt rätt tomt om det inte handlar om något annat än förverkligandet av den ojämlikhet och ofrihet som är kapitalismens. I en tid då demokratin hotas från olika håll riskerar Woods omdöme om "borgerliga" former av frihet och jämlikhet att leda till ett ultravänsteristiskt förkastande av allianser som syftar till att försvara leder i ett första steg till ett intresse för de mest utsatta och marginaliserade grupperna på ett horisontellt plan. I ett andra steg betraktas radikal politik som kravet om att alla ska inkluderas. Woods poäng är att även om alla former av exkludering avskaffas kommer detta inte att förhindra att ett fåtal rika härskar under kapitalismen på ett vertikalt plan - som politiska jämlikar eller ej. Medborgarskapets status, likhet inför lagen eller mänskliga rättigheter. Även om de borgerliga formerna av frihet och jämlikhet knappast är historiens slut borde det vara möjligt att hitta en väg som inte tvingar oss till ett val mellan ett okritiskt och naivt omfamnande av den borgerliga demokratin eller ett lika naivt och okritiskt avståndstagande.

Wood har emellertid långt ifrån enbart fått motta kritik. I *The Ellen Meiksins Wood Reader*, där olika delar av hennes författarskap sammanförs tematiskt med hjälp av kortare urval, beskrivs hon som "en av de viktigaste politiska tänkarna inom det engelska språkområdet". När Wood dog 2016 beskrevs hon som "en av den senaste generationens främsta marxistiska intellektuella" (Alex Callinicos), som "den mest kraftfulla och distinkta förespråkaren och utvecklaren av den klassiska marxismen" (John Bellemy Foster), och som "en briljant marxistisk historiker och teoretiker" (Robert Brenner). Omdömen som dessa är inte några överdrifter. <<

majoritet som arbetar betraktas som det viktigaste problemet att lösa. Det är endast denna majoritet, som just i kraft av att utgöra en majoritet med kapaciteten att få kapitalets självförmerande rörelse att stanna upp, kan skapa en ordning där den arbetande majoriteten också deltar i politiken på ett substantiellt sätt.

Woods svar på denna kritik var att hennes perspektiv gärna fick kallas politisk marxism, men att anklagelsen om voluntarism var helt missriktad. Wood har även anklagats för att vara alltför bunden till nationalstatens gränser i förklaringen av kapitalismens uppkomst samt för att gå alltför långt i analysen av slaveriets roll i den

Kapitalismens uppkomst

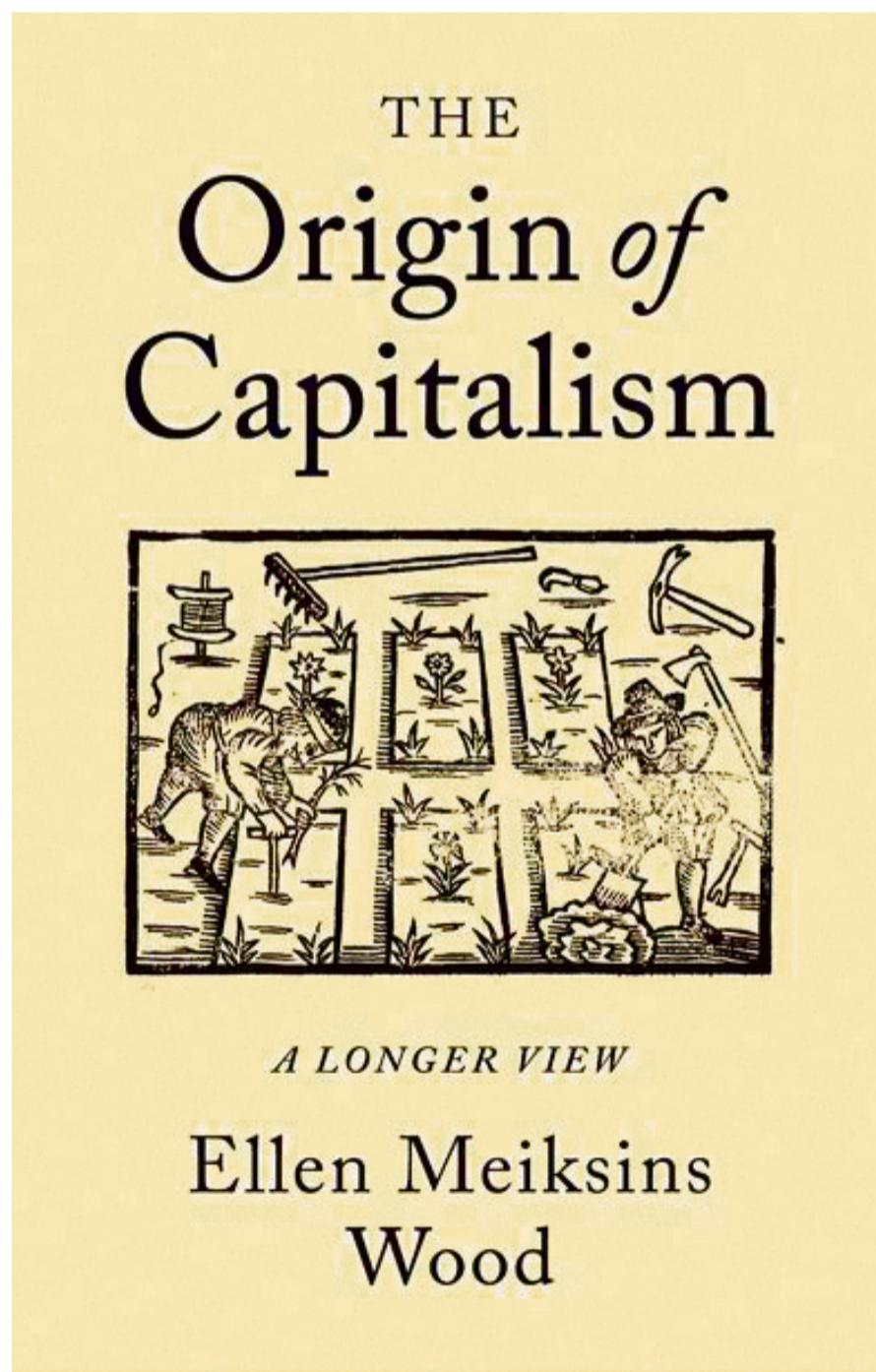
Här publicerar vi det avslutande kapitlet ur boken *The Origin of Capitalism* (Kapitalismens ursprung), där Ellen Meiksins Wood sammanfattar sin syn på hur kapitalismen växte fram, som i väsentliga avseenden skiljer sig från de uppfattningar som dominerat innan dess. På webbplatsen *marxistarkiv.se* kommer senare fler utdrag ur denna viktiga bok att publiceras.

Denna bok har behandlat kapitalismens ursprung. Vad säger oss detta ursprung om systemets karaktär i sig?

För det första påminner det oss om att kapitalismen inte är någon naturlig och oundviklig konsekvens av den mänskliga naturen, eller av den urgamla samhällsliga vanan att "göra affärer och idka byteshandel". Det är en sentida och lokal produkt av mycket specifika historiska förhållanden. Kapitalismens tendens till expansion, som idag blivit närmast universell, beror inte på att den skulle överensstämma med den mänskliga naturen eller med någon övergripande historisk lag, inte heller att den skulle vara ett uttryck för "Västs" rasmässiga och kulturella överlägsenhet. Den är resultatet av sina egna historiskt specifika rörelselagar, sin unika förmåga till, men också unika behov av ständig expansion. Dessa rörelselagar fordrade omfattande samhällsliga förändringar och omvälvningar för att komma i rullning. De krävde en omvandling i människans metabolism med naturen, i själva livsnödvändigheternas uppkomst.

För det andra har kapitalismen från första början varit en ytterst motsäggelsefull kraft. Det minsta man kan säga är att det kapitalistiska systemets unika förmåga och behov av kontinuerlig tillväxt aldrig har stått i motsats till regelbunden stagnation eller till ekonomiska nedgångar. Tvärtom är det just samma logik som driver systemet framåt som också gör att det också oundvikligen drabbas av ekonomisk instabilitet, vilket kräver ständiga "utomekonomiska" ingripanden, om inte för att kontrollera den så i varje fall för att motverka de destruktiva sidorna.

Men systemets motsättningar har alltid sträckt sig långt utöver fluktuationerna i ekonomiska cykler. Vi behöver bara titta på de mest uppenbara effekterna av engelsk jordbrukskapitalism: förutsättningar för materiellt välstånd fanns inledningsvis i det moderna Eng-

land i former som saknade motstycke i historien, och ändå skulle dessa förutsättningar uppnås till priset av omfattande utarmning och intensiv exploatering. Dessa nya förutsättningar skapade också grunden för och sådde frön till nya och mer effektiva former av kolonial expansion och imperialism i jakten på nya marknader, arbetskraft och naturtillgångar.

Sedan finns det naturliga följder av "förbättring": produktivitet och förmåga att föda en stor befolkning i relation till att alla andra överväganden underordnats kraven på profit. Detta innebär bland annat att folk som skulle kunna förses med mat ofta lämnas att svälta. I allmänhet föreligger en stor skillnad mellan kapitalismens produktiva kapacitet och den livskvalitet som

”

Kapitalismens expansion världen över har regelbundet reproducerat de effekter som den från början förde med sig i sitt hemland: fördrivningar, utplåning av traditionell egendomsrätt, tvångsinförande av marknadskrav och miljöförstöring.

den svarar för. ”Förbättringsetiken” i sin ursprungliga betydelse där produktion och profit är oskiljaktiga, är också en etik för exploatering, fattigdom och hemlöshet.

Ansvarslös markanvändning och miljöförstöring är också följderna av den etik som handlar om produktivitet för profit, vilket vi sett dramatiska exempel på i jordbruksskandaler på sistone. Kapitalismen föddes i själva kärnan av det mänskliga livet, i det samspel med naturen som livet i sig är beroende av, och att detta samspel omvandlades genom jordbrukskapitalismen avslöjade de inneboende destruktiva impulserna i ett system där själva existensens grundvalar underkastades kraven på profit. Med andra ord avslöjade kapitalismens ursprung kapitalismens egentliga hemlighet.

Kapitalismens expansion världen över har regelbundet reproducerat de effekter som den från början förde med sig i sitt hemland: fördrivningar, utplåning av traditionell egendomsrätt, tvångsinförande av marknadskrav och miljöförstöring. Dessa processer har utvidgat sin räckvidd från relationen mellan utsugare och utsugna till relationen mellan imperialistiska och underkuvade länder.

Men samtidigt som kapitalismens destruktiva följder ständigt reproducerats har dess positiva följder inte tillnärmelsevis varit lika utbredda sedan systemet uppstod. När kapitalismen väl etablerats i ett land, när den väl börjat expandera till övriga Europa, och slutligen hela världen, kunde dess utveckling på andra håll aldrig följa samma spår som den haft i sitt ursprungsland. Att ett enda kapitalistiskt samhälle existerade kom att omvandla alla andra samhällen, och det efterföljande ökandet av kapitalistiska krav förändrade ständigt villkoren för ekonomisk utveckling.

Det finns också en mer allmän lärdom att dra av erfarenheterna från jordbrukskapitalismen i England. Så fort marknadskraven ställt upp villkoren för social reproduktion utsattes alla ekonomiska aktörer – såväl expropriatorer som producenter, trots att de sistnämnda bibehöll äganderätten över produktionsmedlen – för kraven på konkurrens, ökad produktivitet, kapitalackumulation och intensiv exploatering av arbetskraften.

Inte ens när uppdelningen mellan expropriatorer och producenter uteblir finns det någon garanti för att man går fri. När marknaden väl etablerats som ekonomisk ”ordning” eller ”regulator”, när väl ekonomiska aktörer blivit beroende av marknaden som en

förutsättning för sin egen reproduktion kommer även arbetare som äger produktionsmedlen – individuellt eller kollektivt – att tvingas svara på marknadskraven som konkurrens och ackumulation, ”icke konkurrenskraftiga” företags och deras anställdas undergång, och ömsesidig exploatering. Jordbrukskapitalismens historia och allt som följde av den borde göra det tydligt att överallt där marknadskrav reglerar ekonomin och styr den samhälleliga reproduktionen, är det omöjligt att undkomma exploatering. Det kan med andra ord inte finnas något sådant som en ”social” eller demokratisk marknad, än mindre en ”marknads-socialism”.

Trots att de historiska dagarna då kommunistblocket föll samman nu verkar mycket avlägsna har jag ett tydligt minne av hur idealistiska demokrater i det tidigare Sovjetunionen och Östeuropa reagerade på varningar från vänstern i väst (vid en tid då det fortfarande fanns något som liknade en marknadsfientlig vänster i väst och fortfarande vissa möjligheter till dialog mellan denna vänster och progressiva krafter i de tidigare kommunistländerna). När folk varnade för att marknad inte bara innebär snabbköp med stora kvantiteter och olika sorters konsumtionsvaror, utan också arbetslöshet, fattigdom, miljöförstöring, försämring av offentliga tjänster och kultur, brukade svaret lyda att ”jovisst, men det är ju inte det vi menar med marknad”. Tanken var att man kunde plocka åt sig och välja vad man ville på en självreglerande marknad. Marknaden kan reglera ekonomin bara i tillräcklig grad för att garantera någon form av rationalitet, något samband mellan vad folk vill ha och vad som produceras. Marknaden kan fungera som en signal, en informationskälla, en sorts kommunikation mellan konsumenter och producenter, och den kan se till att dåliga eller ineffektiva företag kommer att göra bättring eller sållas bort. Men de otäckare sidorna slipper vi.

Allt detta förefaller idag lika naivt för många ryssar och östeuropéer som det gjorde för en del västliga marxister då, men ironin är att många inom vänstern i väst idag är benägna att tro att man med marknaden som ekonomisk regulator kan välja mellan dess mer fördelaktiga sidor och dess mer destruktiva konsekvenser. Det är svårt att hitta någon annan förklaring till det själv-

motsägande begreppet ”marknads-socialism”, eller ens till det mindre utopiska begreppet ”social marknad”, där marknads härjningar går att kontrollera via statliga regleringar och en utvidgning av de sociala rättigheterna.

Detta innebär inte att en social marknad skulle vara lika dålig som okontrollerad marknadskapitalism. Inte heller innebär det att en del institutioner och verksamhet förknippad med marknaden inte skulle kunna överföras till en socialistisk ekonomi. Men vi kan inte ignorera de konsekvenser som följer på en av de nödvändiga förutsättningarna för att marknaden ska kunna fungera ekonomiskt: dess beroende av direkta producenter, och särskilt då dess mest extrema form, arbetskraftens förvandling till vara – ett förhållande som på starkast tänkbart sätt begränsar marknadens möjlighet till ”socialisering” och förmåga att anta ett mänskligt ansikte.¹

Ingen kan förneka att kapitalismen fört med sig materiella framsteg utan historiskt motstycke. Men idag är det tydligare än någonsin att marknads krav inte kommer att tillåta kapitalet att frodas, utan att pressa ner villkoren för stora massor människor och försämma miljön över hela världen. Vi har nu nått den punkt där kapitalismens destruktiva konsekvenser överträffar dess materiella vinster. Ingen ekonomi i ”utveckling”, som slår in på den kapitalistiska vägen idag kommer med någon sannolikhet att uppnå samma motsägelsefulla utveckling som den England upplevde. Det tryck i form av konkurrens, ackumulation och exploatering, som de mer utvecklade kapitalistiska ekonomierna utövar, och med de oundvikliga överproduktionskriser som den kapitalistiska konkurrensen ger upphov till kommer försöket att uppnå materiellt välstånd utifrån kapitalistiska principer i allt större utträckning att föra med sig allt fler av den kapitalistiska motsättningens negativa aspekter samt dess utarmning och förstörelse, snarare än de materiella fördelarna – i varje fall för det stora flertalet.

Om något så råder det en växande diskrepans mellan de materiella möjligheter som kapitalismen skapat och den livskvalitet den kan tillhandahålla. Detta märks inte bara i den växande klyftan mellan rika och fattiga, utan

också, exempelvis, i försämringen av offentlig sektor i just de länder – som USA och Storbritannien – där principen om den kapitalistiska marknaden är som mest oinskränkt. Det är sant att delar av det kontinentala Europa har bättre offentlig sektor, för att inte tala om deras ofta behagligare stadsmiljöer. Men dessa fördelar (som i vilket fall som helst är alltmer hotade) har mycket mer att göra med arvet från absolutismen eller förkapitalistiska borgerliga kulturer än med kapitalismens logik.²

Kapitalismen är också oförmögen att befordra en hållbar utveckling, inte på grund av att den uppmuntrar teknologiska framsteg som tär på jordens resurser, utan på grund av att syftet med kapitalistisk produktion är bytesvärde och inte bruksvärde, profit och inte människor. Detta leder å ena sidan till omfattande slöseri och å andra sidan till otillräcklig tillgång på grundläggande nödvändigheter som bostäder till rimligt pris. Kapitalismen kan förvisso producera och till och med dra nytta av energisnål teknik, men dess egen inneboende logik förhindrar systematiskt att denna teknik används på ett hållbart sätt. Precis som kraven på profit och kapitalackumulation oundvikligen driver produktionen bortom konsumtion och bortom gränserna för vad som är användbart, frambringar dessa krav också förstörelse långt innan möjligheterna till användning är uttömda. Vad kapitalismen än må företa sig för att möjliggöra effektiv resurshushållning kommer dess egna krav att driva den än längre bort. Utan att ständigt överträda gränserna för hushållning, utan att ständigt flytta gränsen framåt för slöseri och förstörelse kan det inte finnas någon kapitalackumulation.

När kapitalismen breder ut sig alltmer och tränger allt djupare in i varje aspekt av samhällslivet och den naturliga omgivningen kommer dess motsättningar alltmer att gäcka våra försök att kontrollera dem. Förhoppningen om att uppnå en human, verkligt demokratisk och ekologiskt hållbar kapitalism blir alltmer uppenbart orealistisk. Men om det alternativet inte står till buds kvarstår dock det verkliga alternativet – socialism. <<

¹ För en kritik av marknaden och dess krav på att göra arbetskraften till en vara, se David McNally, *Against the Market*, London, Verso, 1993, särskilt kapitel 6.

² För mer om arvet efter sådana borgerliga kulturer, framför allt i stadsmiljöer i det kontinentala Europa, se min *The Pristine Culture of Capitalism: a Historical Essay on Old Regimes and Modern States*, a.a.

Arbetarlitteraturens besiktningsman

1930-talet kom att bli den svenska arbetarlitteraturens genombrottstid, då författare som Jan Fridegård, Ivar Lo Johansson, Eyvind Johnsson och Moa Martinsson nådde ut till en allt större läsekrets. Alla dessa var i mer eller mindre grad vara påverkade av Martin Andersen-Nexö. Vem var denne danske proletärförfattare och varför blev hans verk något av en måttstock inom arbetarlitteraturen? Per-Olof Mattsson tecknar ett porträtt.

Lars Furuland framhåller i standardverket *Svensk arbetarlitteratur* (2006) att den danske författaren Martin Andersen Nexø blev en "förebild av särskilt stor betydelse i Norden och Europa" (s. 29). Philippe Bouquet, fransk professor och översättare av svensk arbetarlitteratur, går i *Spaden och pennan* (1990) ännu längre och kallar Nexø "proletärlitteraturens verkliga skapare" (s. 26).

Andersen Nexø var emellertid inte den enda förebilden. Jack London var en mycket läst författare i Sverige för hundra år sedan. Huvudkaraktären i hans roman *Martin Eden* (1909) är en arbetare som med hjälp av välvilja från rika gynnare vandrar vägen mot författarskap. Ivar Lo-Johansson kallar den i romanen *Kungsgatan* (1935) för "autodidakternas bibel". Många självbiografiska romaner av svenska arbetarförfattare gestaltar just detta, arbetaren som frigör sig genom att bli författare. Andersen Nexøs stora roman *Pelle Eröbreren* (1906–1910) i fyra delar kan sägas representera ett annat och motsatt spår i arbetarlitteraturen. Den svenska översättningen, *Pelle Erövraren*, publicerades 1911–1912 som följetong i dagstidningen Soci-

aldemokraten, på initiativ av Hjalmar Branting, den svenska socialdemokratis ledare vid den tiden. Översättningen gjordes av Vera von Kræmer, dotter till Brantings hustru, författaren Anna Branting.

Om Jack Londons Martin representerar den individuella vägen ut ur tillvaron som arbetare, står Andersen Nexøs roman som exempel på motsatsen. Hjälten i hans romanprojekt, Pelle, blir ledare i den danska arbetarrörelsen, men han har en följeslagare, Morten, som kommenterar och kritiserar. Morten vill bli författare och när läsaren

når sista sidan berättar Morten att han nu vet vad han ska skriva och det är just den bok som läsaren håller i handen. Morten släpper aldrig banden till arbetarklassen. I det avseendet framstår Martin och Morten som motpoler till varandra. Det är inte någon naturlag att den individuella frigörelsen står i motsättning till den kollektiva, men det är så de har representerats i litteraturen.

Mats Rehn diskuterar Martin kontra Morten i sin avhandling *Jack London i Sverige* (1974). Han ser avgörande skillnader mellan de två: "Mortens re-

”

I Danmark däremot fanns det "en proletärdiktare av Guds nåde, en som är diktare ut i fingerspetsarna utan att därför ha glömt, att han varit proletär, och att hans klassbröder ännu sucka i mörkret på andra sidan den mur, han själv av en tillfällighet lyckats överstiga. Han heter Martin Andersen Nexö."

ARTIKELFÖRFATTARE

Per-Olof Mattsson

Mattsson är litteraturvetare och har under åren varit en flitig medarbetare i röda rummet. Han har tidigare utgivet en biografi över Nexö: *Martin Anderssen-Nexö – Den nordiska arbetarlitteraturens pionjär* (Ellerströms, 2017)

flektioner om arbetarnas och sin egen sociala klättring är anmärkningsvärda, därför att de utgör kontraster till Martin Edens egocentriska karriärism. Morten vill att studerade arbetare ska stanna i sin klass, såsom ledare och organisatörer.” (s. 232 f) Morten gestaltas, till skillnad från Martin, som ”ideologiskt medveten”: ”Morten vill skriva om och för arbetarklassen”. Det finns alltså en grundläggande skillnad mellan de två verken.

Morten återkommer i flera romaner av Nexø. I *Ditte Menneskebarn* (1917–1921; sv. övers. *Ditte människobarn*) är han mycket kritisk till sin forna förebild Pelles reformistiska utveckling och söker sig till de unga radikalerna, syndikalister och vänstersocialister.

Den arbetarlitterära traditionen konstitueras

Den svenska arbetarlitteraturen konstituerades när litteraturhistorikern Rickard Steffen införlivade ett antal arbetarförfattare med den svenska nationallitteraturen i början av 1920-talet. De inom forskningen och sedan i allmänhet accepterade kriterierna, och de kriterierna har stått sig, har varit att författaren ska ha en bakgrund i eller erfarenheter av arbetarklassens tillvaro och skriva om arbetarklassen. Däremot fanns inget politiskt kriterium, vilket tillkommit senare.

I och med att det handlade om integritet i den svenska nationallitteraturen hamnade författare på andra språk utanför. Det handlade om betydande förebilder, som Zola, Gorkij, Upton Sinclair, Jack London och Andersen Nexø. Ändå blev Nexø, som han kom att kallas även i Sverige från början av 1920-talet, en förebild, ett riktmärke, i traditionen. Redan då fanns det de som menade att Nexø hade en speciell ställning.

Den kände kritikern Ivan Pauli i socialdemokratiska *Arbetet* (27/12 1921) i Malmö formulerade det som skulle upprepas av många andra. Pauli förstod att de författare som räknades till arbetarförfattarna ”i regel” ”undanbett sig benämningen”, ”ty den passade icke för dem”. I Sverige fanns det inte ”någon, som helt och fullt gör skäl för det namnet”. I Danmark däremot fanns det ”en proletärdiktare av Guds nåde, en som är diktare ut i fingerspetsarna utan att därför ha glömt, att han varit proletär, och att hans klassbröder ännu sucka i mörkret på andra sidan den mur, han själv av en tillfällighet lyckats överstiga. Han heter Martin Andersen Nexø.”

Den skånska arbetarrörelsen tog sig an Nexøs författarskap med öppna armar. Nästan alla böcker i svensk översättning fram till 1940-talet publicerades

av förlaget Framtiden i Malmö, som var knutet till Arbetet. I Arbetet publicerades många av Nexøs noveller, men också hans artiklar. Även efter att Nexø anslutit sig till stalinismen i samband med nazisternas maktövertagande i Tyskland 1933 publicerades en del av hans artiklar, först i Arbetet och först därefter i det danska kommunistpartiets *Arbejderbladet*. Det nära bandet till Arbetet bröts först i och med Nexøs stöd till det sovjetiska anfallet på Finland hösten 1939.

Nexø kritiserar

Nexøs roll i svensk arbetarlitteratur var speciell: han var bekant med och hade nära relationer till flera svenska arbetarförfattare, men han var ofta mycket kritisk till deras verk.

Under 1930- och 1940-talet blev han en vida känd person och författare i svensk arbetarrörelse. Höjdpunkten kom under andra världskriget när han som flykting undan den tyska ockupationen av Danmark kom till Sverige. Det var också där hans 75-årsdag firades med pompa och ståt på Skansen den 23 juni 1944.

När Nexø kom till Stockholm i mitten av december 1933 kom presskonferensen att handla om svenska författare. Han läxade upp alla utom Moa Martinson, som just debuterat med *Kvinnor och äppelträd*. I två utförliga referat av Nexøs kritik skisserade han den stora fara som hotade. ”Det finns en fara, en stor fara som lurar på alla våra proletärförfattare just nu. Det är estetiken. Bli de gripna av den, vilket ofta händer, då är allt hopp ute. Då är det inte längre en proletärförfattare vi har att göra med – utan en artist.” (*Dagens nyheter* 15/12 1933)

Journalisten underströk tyngden i kritiken genom att framhålla Nexøs speciella ställning: ”Då han säger att proletärförfattarna inte äro som de skola vara, då är det sant, ty vem skulle veta det om inte Skandinavien första, riktiga proletärförfattare.” Han var alltså inte bara pionjären, han var också den ”riktiga” proletärförfattaren, ett av många exempel på hur Nexø sågs som en måttstock.

Nexø fick en fråga om den unga svenska dikten och inledde med att lovorda Moa Martinsons bok som ”en av de märkligaste debuter, som gjorts i Norden under senare år” (*Socialdemokraten* 15/12 1933). Romanen var ”något av det fullödigaste av det jag läst i ung svensk litteratur”, menade han. Andra fick en hård dom: ”många utav dem synas mig vara mer artister än skapande konstnärer. De slå saltomortaler uppe i kupolen på konstens tempel. De äro

eleganta, smidiga och oerhört skickliga.” Domen föll både över ”borgerliga” författare och de unga proletärförfattare ”som hålla på att sugas in i en borgerlig livsriktning”.

I *Dagens nyheter* (16/12 1933) passade man på att konfrontera tre författare vilka räknades som proletärförfattare med hans uttalanden. Alla tre var skeptiska, mest skeptisk var Lo-Johansson, som inledde med att ställa sig i ”bestämd opposition” mot Nexø ”i det här fallet”. Han ville inte frångå Nexøs uppfattning all betydelse, men den var ändå ”felaktig och efterbliven”. Nexø ”förbländar på det mest okomplicerade sätt dikt och sociologi, konst och arbetarrörelse, och hela problemet är alldeles uppåt väggarna upplagt”.

Lo-Johansson förnekade att det skulle finnas proletärförfattare i Sverige ”i den mening som Nexø åsyftar”. När begreppet präglades fanns de, ”men nu ha vi i stället fått ordentliga författare”, menade han. Lo-Johansson försvarade författarens yrkeskunskaper och avslutade med, vilket kan förvåna den som tror att han ständigt vandrat längs arbetarlitteraturens raka väg, att förespråka att ”ordet proletärförfattare” borde avskaffas: ”Det är ett begrepp utan motsvarighet i verkligheten och som bör försvinna fortast möjligt.” Rudolf Värnlund instämde delvis i Nexøs varningar men menade att han var fel ute och att det var ”ett fel, även när det kommer från en så imponerande man som Nexø, när man generellt talar om proletärförfattare som en enhetlig grupp, som skall hålla sig till det ena eller det andra”. Det fanns inte så många ”proletärförfattare” som höll fast vid ”arbetarklassen som motivkrets”, och de var definitivt inte ”estetiserande”, hävdade han. De som ”syssla med andra motiv”, och som ”nått en mycket stor formell skicklighet”, följde bara sin ”art och läggning”.

Den tredje författaren, Erik Asklund, satte citationstecken runt ”proletärförfattarna”. Han menade att kritikerna dragit upp en skenbar gräns mellan ”de proletära och de icke proletära” författarna. Asklund såg en väsentlig skillnad mellan ”en föregående generations proletärförfattare och en nuvarande”, och att de förra inte hade haft ”dessa stilistiska och estetiska krav” och därför hade deras kamp blivit svårare. Även om Asklund såg Nexø som ”[d] en skandinaviska proletärlitteraturens grand old man”, höll han inte med om att man behövde oroa sig för de yngres intresse för estetik. Han såg tvärtom framgångarna för sin egen generation som resultat av just estetisk medvetenhet. De tidigare arbetarförfattarna hade i hög grad saknat detta, men det hade nu justerats: ”Det är numera inte

”

Även om Nexøs och Johnsons vägar gick åt skilda håll hösten 1939, bevarade de respekten för varandra. Johnson polemiserade stillsamt mot Nexø ett par gånger medan Nexø avstod. Johnson angrep istället Moa Martinson med mördande ironi och Nexøs danska kollega och partikamrat Hans Kirk angrep Johnson.

bara stoffet, miljön, ursprunget som anger värdet av deras skapande, utan också en form av litterär personlighet, vars uttryck i de bästa fallen visat sig vara en bestående insats i vår litteratur.”

Nexø fick alltså svar på tal, men även senare var han mycket sträng i sin bedömning av svenska arbetarförfattare. I ett brev till Josef Kjellgren 1945 skrev han att det bara var Moa Martinson och Kjellgren som bröt med den ”den literære svenske Akademisme”, som han menade dominerade även bland arbetarförfattarna.¹

Eyvind Johnsons dialog med Nexø

Ett annat exempel på hur Nexø influerade svenska författare är fem romaner av Eyvind Johnson under 1930-talet. I dem uppträder en svensk motsvarighet till Morten. I den första, *Avsked till Hamlet* (1930), presenteras Ansgar Mårten Torpare. Hans pappa är både skomakare och stensättare; ett märkligt sammanträffande eftersom Nexø far var just stensättare och Nexø själv, liksom romanens Pelle, hade gått i skomakarlära.

Under rubriken ”Ur Pelles papper: Möte med Hamlet” (s. 165–192) för en viss Pelle ordet. Han berättar hur Mårtens tankar klarnat och hur han formulerat en positiv tro: ”Det viktigaste kulturmomentet just nu är arbetarrörelsen” (s. 189). Pelle avslutar manuset med att konstatera att Mårten, åtminstone delvis, har lämnat sin vacklande position: ”Jag tänkte i den stunden på hur olika hans ansikte var nu mot när han kom. Han har gått här många månader, tänkte jag, och funderat på

nånting, som han nu fått en smula klarhet i.” (s. 192)

Mårten Torpare blir aldrig huvudkaraktär men spelar ändå en viktig roll. I den sista av de fem romanerna summeras hans roll: ”Jag har passerat genom flera böcker där jag nästan varit huvudperson: men en huvudperson som står bredvid författaren och betraktar det han betraktar och försöker se med hans ögon.” (*Soldatens återkomst*, s. 200)

Mårten går längst i sin socialistiska övertygelse i *Nattövning* (1938): ”Den enade arbetarrörelsen i socialistisk mening är det enda möjliga medlet till världens frälsning. Socialismen blir till slut den enda förnuftiga lösningen för den framtid vi kan överblicka.” (s. 238) Här upprepas också de ord från Matteusevangeliet som Nexø själv ofta citerade: ”Ta allt det du har och ge det till de fattiga...”. På det här sättet upprättas relationer mellan Mårten Torpare och Nexø Morten på flera nivåer.

Mårtens brottnings med politiken avslutas i *Soldatens återkomst* 1940 där han identifierar socialismen med Ryssland: ”Ryssland kan kanske rädda världen.” Men hans vän Sten, före detta författare och frivillig i Spanien, Finland och Norge, säger emot och det blir Sten som får formulera Johnsons nya hållning. Nu handlar det om Asien kontra Västeuropa: ”bakom allt vad Ryssland gör ligger ändå ett Asien och trycker” (s. 33). Hans slutsats blir att ”Ryssland har haft sin möjlighet men försummat den.” I jämförelse med vad Norden kan åstadkomma, har de inget att erbjuda: ”De har inte skapat något bättre. Allt de har visat oss är sämre.” (s. 223)

Det är ingen tillfällighet att Mårten och Morten uppträder både hos Nexø och hos Johnson i romaner där en diskussion förs om politik. Det finns fler beröringspunkter och Mårten bör utan tvivel ses som en svensk motsvarighet till Morten. Nexø godkände själv Mårten i ett brev till Johnson 1939. Han var förtjust i tendensen i *Nattövning* men noterade också Torpares roll på ett intressant sätt. Johnson hade, enligt Nexø, haft ”det konstneriske Mod at lægge det, du vil sige vor Tid, i en Digtters Mund”. En diktare som inte är ”Skönand” utan ”Kæmper” måste vara som Mårten Torpare, menade Nexø. Resonemanget avslutades med att han konstaterade att Johnson i Mårten hade rest ”et smukt Monument” till sig själv och sina ”Vaabenkamerater”.²

Även om Nexø och Johnsons vägar gick åt skilda håll hösten 1939, bevarade de respekten för varandra. Johnson polemiserade stillsamt mot Nexø ett par gånger medan Nexø avstod. Johnson angrep istället Moa Martinson med mördande ironi och Nexø danska kollega och partikamrat Hans Kirk angrep Johnson.³

Under flera årtionden var Nexø måttstocken i svensk arbetarlitteratur. Författare och kritiker förhöll sig aktivt till honom. Även Ivar Lo-Johansson ville gärna framstå som nära vän till den berömda Nexø, vilket är en överdrift. De svenska författare som Nexø kände sig mest befreundad med, till stor del av politiska skäl, var Moa Martinson och Josef Kjellgren.⁴ Den som främst på ett produktivt sätt lät sig influeras av Nexø verk var dock Eyvind Johnson.<<

”

Även om Nexø och Johnsons vägar gick åt skilda håll hösten 1939, bevarade de respekten för varandra. Johnson polemiserade stillsamt mot Nexø ett par gånger medan Nexø avstod. Johnson angrep istället Moa Martinson med mördande ironi och Nexø danska kollega och partikamrat Hans Kirk angrep Johnson.

¹ Brev till Josef Kjellgren 19/7 1945 (nr 682), i *Breve fra Martin Andersen Nexø. III. 1937–1954*. Red. Børge Houmann (1972), s. 267.

² Brev till Eyvind Johnson 29/1 1939 i Bonniers arkiv.

³ Eyvind Johnson, ”Svar på ett brev”, *Uppbåd för dessa* (1939), s. 12 f och Hans K[jirk], ”Desertører”, *Arbejderbladet* 5/1 1941 (på svenska: ”Litterära desertörer. En dansk röst om fallen Johnson och Martinsson”, *Ny dag* 3/3 1941).

⁴ Den bok med hyllningar som sammanställdes till 75-årsdagen, *Mot ljuset* (1944), redigerades av Kjellgren. Nexø skrev också ett förord till en nyttgåva av Kjellgrens roman *Människor kring en bro* som dock aldrig publicerades (se ”Nexø om Kjellgren”, *Ny dag* 20/4 1948).

fjärde internationals
2
9:e världskongressen

fjärde internationals
7-8 1972

utvecklingen i sovjet på 20-talet
marxistisk kultursyn
kinesiska revolutionen
moskva-rättegångarna
200 lögner om trotskismen

lögnens renässans
av kenth-åke andersson
ett svar till kfml:s bok »marxism eller trotskism«

Nr 2-79
pris 7,50

fjärde internationals
KOMMUNISTISKA ARBETARRÖRSELN SÖDRA ISKANDIEN

ARBETARRÖRELSEN INFÖR 80-TALET

fjärde internationals
KOMMUNISTISKA ARBETARRÖRSELN SÖDRA ISKANDIEN

•Världsekonomin-SKP-Arbetets galenskap•

Nr 1/81
Kr. 12,-

Första och Andra Världskriget

fjärde internationals
KOMMUNISTISKA ARBETARRÖRSELN SÖDRA ISKANDIEN

Eurokommunismen

fjärde internationals
SOCIALISTISKA PARTIETS TEORETISKA TIDSKRIFT

2 1990

Utvecklingen i Sovjetunionen och Östtyskland

Valet i Nicaragua

fi
FJÄRDE INTERNATIONALEN

1 ♦ 1992
SOCIALISTISKA PARTIETS TEORETISKA TIDSKRIFT

Lever socialismen?

- ♦ Har socialismen någon framtid? ♦ Marknad & självförvaltning ♦ Nyliberalismen ♦ Vad gör vi åt Carl Bildt? ♦ Framtidsstaten Palestina ♦ Israels hök ♦ Kvinnor & fundamentalism ♦ Reformism & byråkrati ♦ Axlöck ♦

fi
FJÄRDE INTERNATIONALEN

4 ♦ 1992
SOCIALISTISKA PARTIETS TEORETISKA TIDSKRIFT

ЮЛЕТ — 1992 — ЯНУАРИ

БЮЛЛЕТЕНЬ ОппОЗИЦИИ
(БОЛЬШЕВНИКОВ-ЛЕВИЦЕВ)

№ 1-2

СОДЕРЖАНИЕ:

Vänsteroppositionen

- ♦ Vänsteroppositionen i Sovjetunionen 1923-28 ♦ Kampen mot stalinismen ♦ Vår förbesegrade opposition? ♦ Ögonvittnesskildringar ♦ Dokument ♦ Samtida pressbilder ♦ Bakgrund & utveckling ♦ Ett temanummer av Christer Fränzen och Per-Olof Mattsson ♦

fi
FJÄRDE INTERNATIONALEN

4 ♦ 1993
SOCIALISTISKA PARTIETS TEORETISKA TIDSKRIFT

Italien

- ♦ Leoparden triumf – vad händer i Italien? ♦ Sydafrika – från förhandlingar till socialism? ♦ Palestina efter avtalet mellan PLO och Israel ♦ Axlöck ♦ Pablo Neruda och Canto General ♦ Högerns fall ♦

fjärde internationals

En ny gammal världsordning

- Kan man lita på Förenta Nationerna? • Ryssland – från kris till katastrof • Kina – slutet på en epok • Det nya kriget i Vietnam • Frihetens gränser i Europa

röda rummet
www.rotorummet.org • radikal kvartals-tidskrift nummer 1/2012

Rent mjöl?

• ÖPPNA ÅRSRÖK • KLIMATKAPITALISM • VÄRLDEN •

röda rummet
www.rotorummet.org • radikal kvartals-tidskrift nummer 2/2012

ÖDE EUROPA

Den tredje världskrigets pågående fasen innebär en global kris som inte bara berör Europa utan också USA i den tredje världens konflikter.

Under hela värdens och Europas historia har det varit en ständig kamp om världens rikedomar. Det som skiljer oss från andra civiliserade folk är att vi inte har lyckats lösa denna kamp på ett sätt som inte leder till katastrof.

Att få till stånd en värld som inte leder till katastrof är vårt enda hopp.

röda rummet
www.rotorummet.org • radikal kvartals-tidskrift nummer 3/2012

Partiskapelse

www.rotorummet.org • radikal kvartals-tidskrift nummer 3/2012

röda rummet.
nr 1-2 2015

Tillbaka till människan

• Chavmos diktamen • Om hur vi kan röda psykiatri • En socialdemokratisk radikalism • Syrien

radikal socialistisk kvartals-tidskrift

röda rummet.
nr 3-4 2014

Populismens ansikte

• Populismens ansikte • Trump • Populismens ansikte • Populismens ansikte

röda rummet.
nr 1-3 2014

Revolution och klimat

• Revolution och klimat • Klimat • Revolution och klimat • Revolution och klimat

röda rummet.
nr 4-6 2018

Makt och vanmakt

• Makt och vanmakt • Makt och vanmakt • Makt och vanmakt • Makt och vanmakt